

SÁROSI PÉTER¹

KOKAIN ÉS MORÁLIS PÁNIK BUDAPESTEN AZ 1920-AS ÉVEK MÉDIA-BESZÁMOLÓI ALAPJÁN

DOI: 10.18030/SOCIO.HU.2017.4.43

ABSZTRAKT

Míg a kokain fogyasztása hosszú évtizedekig marginális jelenség volt a magyar társadalomban, az 1920-as évek közepén Budapesten hirtelen drámai növekedést volt tapasztalható a kokainnal kapcsolatos sajtóbeszámolók alapján. Jelen írás az első magyarországi kokainfogyasztási hullám és a nyomában járó első droggal kapcsolatos morális pánik jelenségét vizsgálja a korabeli médiapercepciók elemzésével. A cikk bemutatja a kokainfogyasztási hullám nemzetközi kontextusát, gazdasági és kulturális mozgatórugóit, illetve kísérletet tesz a kokainfogyasztással kapcsolatos hatósági reakciók, egészségügyi és szociális válaszok feltárására.

Kulcsszavak: kokain, morális pánik, média, kriminalizáció, deviancia, kábítószer, drogpolitika, függőség

COCAINE-RELATED MORAL PANIC IN HUNGARY IN THE 1920S: AN ANALYSIS OF MEDIA PERCEPTIONS

ABSTRACT

Cocaine use was a marginal phenomenon in Hungarian society until the 1920s, when it came to the forefront of media attention. This article provides an overview of the first wave of cocaine use in Hungary by analysing contemporary media perceptions, and covers the causes of rising cocaine use, the characteristics and “othering” of cocaine users and dealers, the cultural and political context of the condemnation of cocaine users and the escalation of responses from the criminal justice and the public health system. The author argues that the sudden increase of fear was a classical example of what sociological literature describes as moral panic.

Keywords: cocaine, moral panic, media, criminalisation, deviance, drugs, drug policies, addiction

¹ A Jogriporter Alapítvány igazgatója.

KOKAIN ÉS MORÁLIS PÁNIK BUDAPESTEN AZ 1920-AS ÉVEK MÉDIA-BESZÁMOLÓI ALAPJÁN

Bayer István (1923–2016) emlékének

BEVEZETÉS

Jelen írás arra tesz kísérletet, hogy bemutassa a kokainfogyasztás miatt az 1920-as évek Budapestjén kialakult morális pánik jelenségét, illetve a jelenség kulturális, jogi és politikai kontextusát. Az írás első fejezetében meghatározom a morális pánik definícióját, és bemutatom a jelenség értelmezésével kapcsolatos tudományos szakirodalmat. A második fejezetben a vonatkozó társadalomtörténeti szakirodalom alapján ismertetem azokat a nemzetközi folyamatokat, amelyek a morális pánik jelenségének történelmi, kulturális, tudományos és politikai kontextusát képezik. Így bemutatom a kokain felfedezésének és a kokainpiac kialakulásának körülményeit, illetve a jogi és a politikai környezet nemzetközi és hazai változásait. A tanulmány második felében a magyarországi folyóiratcikkek szövegének elemzését végzem el. Diskurzuselemzés segítségével felvázolom a morális pánikjelenség lefolyását és sajátosságait, és hogy miként ágyazódott be az egyéb, szintén normasértőnek minősülő kulturális jelenségek sorába. Az elemzés során tárgyalom a fogyasztók megbélyegzésének fokozódását, illetve ennek hatására az állam intézményes reakcióinak alakulását.

FOGALMI KERETEK: A MORÁLIS PÁNIK JELENSÉGÉNEK MEGHATÁROZÁSA

A morális pánik definícióját először Stanley Cohen (1973) brit szociológus adta meg a *Folk Devils and Moral Panics* című művében. Eszerint morális pánikról akkor beszélünk, ha egy állapot, epizód, személy vagy emberek egy csoportja a társadalmi értékekre és érdekekre veszélyesként tétéleződik. Cohen a pszichoaktív drogfogyasztást a morális pánik egyik tipikus tárgyának tartja, és rámutat, hogy a morális pánik jelentős szerepet játszik a prohibíciós politika fenntartásában (Cohen 1973:XIV). Jelen írásban Jock Young brit kriminológus ennél pontosabb meghatározását használom, aki szerint a morális pánik emberek egy bizonyos csoportjának azon viselkedése fölött érzett aránytalan morális felháborodás, amelyet közvetlen társadalmi érdekek megsértésével vádolnak, és amelynek során az adott csoport tagjait mássá minősítik (*othering*), gyakran démonizáló vagy éppen humanitárius szempontok alapján, sztereotípiák gyártásával (Young 2009:13). Young szerint a morális pánik jelentős kulturális és értékváltozás idején jelentkezik, tárgya nem véletlenszerűen kiválasztott, hanem éppen ezen változások okaként határozódik meg, hatása pedig gyakran önbeteljesítő a morális pánik tárgyára.

Goode és Ben-Yehuda (1994) a *Morális pánikok: a deviancia szociális konstrukciója* című művükben számos droggal kapcsolatos morális pánikot írtak le, így például az Egyesült Államokban a 30-as évek marihuána-pánikját, a 60-as évek LSD-vel kapcsolatos pánikját, a 80-as évek crack/kokain pánikját és a 90-es évek metamfetamin-pánikját. „A részletek különbözőek, – írják – de megegyezik a pánik, a félelem és a hisztéria, amelyet egy új anyag megjelenése váltott ki, amelyet kezdetben jóval károsabbnak tartottak, mint amilyenek később bizonyult. Ennél konkrétan, az új drogokat gyakran, bár nem mindig, krimiongén tulajdonságokkal

ruházzák fel, tehát a valóságosnál jóval nagyobb arányban társítanak hozzá erőszakot és bűnözést” (Goode–Ben-Yehuda 1994:198).

A morális pánik sajátossága, hogy az összetett társadalmi-közegészségügyi problémahalmazokat leegyszerűsíti, a bűnbakképzés folyamata során azonosítja a társadalom konszenzuális értékrendjét sértő deviáns csoportot, és olyan megoldásokra sarkallja a politikai döntéshozót, amely látványos és egyszerű feloldását kínálja a többség megsértett erkölcsi érzékének. Ezek a megoldások többnyire az azonnali retorziót kínáló büntető-igazságszolgáltatás eszközeit részesítik előnyben az összetett és bonyolult, ráadásul hosszú távon eredményes egészség- és szociálpolitikai beavatkozásokkal szemben. A társadalmi rend látványos helyreállítása ráadásul a politikai döntéshozó mögött megnyilvánuló társadalmi egység újatermelését eredményezi, amely alapvető fontosságú a hatalom megtartásában (Kitzinger 2000).

Goode és Ben-Yehuda a morális pániknak öt kritériumát állapította meg, ezek mindegyike jellemző volt a 20-as évek kokain-lázára is. Először is, nőtt a társadalom *érintettségének* érzete, hiszen a sajtóbeszámolók hatására az a kép alakult ki, hogy a kokainfogyasztás olyan fenyegetés, amely közvetlen veszélyt jelent a társadalmi rendre, a közerkölcs teljes fellazulását hozza magával. A második kritérium az *ellenséges hangulat* kialakulása a deviáns csoport tagjaival szemben. A média a kokainfogyasztót negatív sztereotípiák mentén mutatta be, olyan fenyegetésként, amely nem csupán önmagában veszélyes (törvénytelen cselekedetek a szokás fenntartására, erkölcsi érzék eltűnése stb.), de egyfajta fertőző góc is, amelyet el kell szigetelni a társadalom „normális” részétől. Harmadszorra, a társadalomban széleskörű *egyvetértésnek* kell uralkodnia azzal kapcsolatban, hogy a deviáns cselekedet valós és komoly veszélyt jelent. A „fehér mérge” fogyasztását mind a konzervatív, mind a liberális, mind a szociáldemokrata sajtótermékek egyértelműen jelentős fenyegetésnek minősítették, még ha a társadalmi okok tekintetében volt is eltérés nézeteik között. A negyedik tényező az *aránytalanság*: a kokain-jelenség súlyát, elterjedtségét tekintve a média a valóságosnál jóval nagyobb problémát mutatott be, jellemzően túlbecsülték a deviáns csoport létszámát, és jócskán felülbecsülték a teljes leépülés kockázatát és a függők arányát a fogyasztók körében. Végül pedig érvényes volt a kokain-lázra a *változékonyság* kritériuma is, hiszen a jelenség iránti médiaérdeklődés epidémia-szerűen először exponenciálisan nőtt, majd ugyanilyen hirtelen csökkenni kezdett.

A TANULMÁNY MÓDSZERE

A kutatás során a több száz havi, heti, és napi rendszerességgel megjelenő periodika teljes szöveganyagát tartalmazó Arcanum digitális folyóirat-archívumban keresést folytattam a „kokain” kifejezésre. Az 1920 és 1930 közötti időszakra összesen 2778 találatot adott ki, ezek a találatok 64 különféle periodikum cikkeihez kapcsolódtak. A keresést 2017 júniusában folytattam, az archívum anyaga folyamatosan bővül. A találatokat évekre lebontva nyomon követtem az így kirajzolódó trendeket a kokainra irányuló médiafigyelemben. Ezáltal időben is modellezni tudtam a morális pánik lefolyását. A találatokhoz kapcsolódó folyóirat- és napilap-cikkek tartalmát egyenként megvizsgáltam, de csak a morális pánikjelenség értelmezése kapcsán releváns cikkek szövegét elemeztem (a találatok mintegy harmada irreleváns volt, például nem magyarországi eseményekről számolt be, esetleg könyvek, előadások ismétlődő hirdetése volt). Így tárgyaltam a kokainfogyasztás okairól a sajtó-

ban felállított hipotéziseket, és hogy ezek miként állították be a civilizációt veszélyeztető tényezőnek a kokaint. A tanulmány egyik tézise, hogy a kokainfogyasztás értelmezése összekapcsolódott egyéb, normasértőnek minősülő kulturális jelenségekkel (pl. jazz), amelyek hozzájárultak a morális pánik alakulásához. Ezért külön fejezetet szenteltem a 20-as évek kulturális miliójének bemutatására, amelybe a kokainfogyasztás beágyazódott. Elemeztem, hogy az *othering* folyamat során milyen negatív, veszélyes tulajdonságokkal ruházták fel az újságírók és az általuk megszólaltatottak a kokain fogyasztóit, hogyan fokozták a társadalom veszélyérzetét a fogyasztás elterjedtségével kapcsolatos kijelentésekkel. Vizsgáltam a fogyasztás helyszíneivel és a kokain hozzáféréssel (ár, beszerzés, minőség) kapcsolatos percepciókat. Tanulmányoztam azt a folyamatot, ahogyan a sajtó nyomására az állam reakciói fokozódtak, és a kokainfogyasztás mint bűnügyi és népegészségügyi probléma tételeződött. A kokain felfedezésével és használatának elterjedésével a Függelékben közölt áttekintésben foglalkozom.

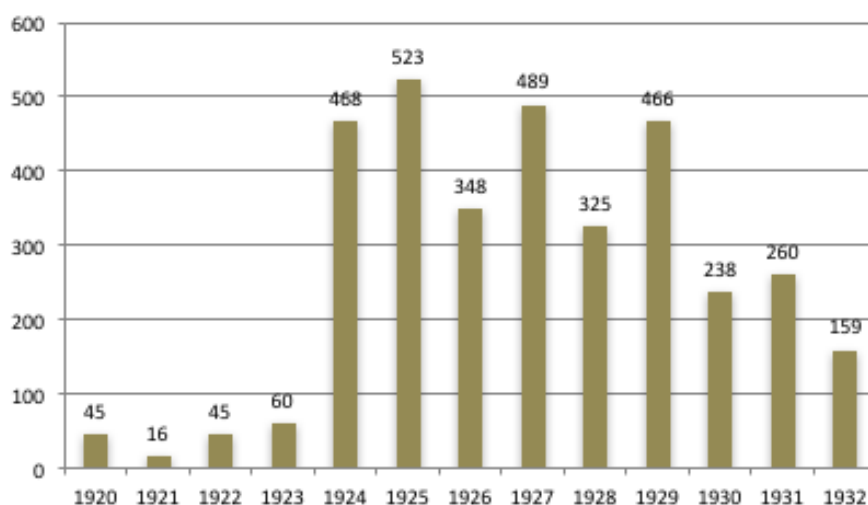
Említést kell tennem jelen kutatás korlátairól is. A jelenség valós epidemiológiai tulajdonságaira nézve csupán óvatos becslésekkel szolgálhattam, mivel ezzel kapcsolatban igen korlátozott adatok állnak rendelkezésre. A diskurzuselemzés során feldolgozott forrásanyag csupán a digitális folyóirat-archívumban fellelhető cikkeken alapult. Számos olyan levéltári és könyvtári forrás létezhet még (pl. bírósági peranyagok, kórházi statisztikák stb.), amelyek fontos adalékkal szolgálhatnak a jelenség mélyebb megértése szempontjából. Ezek feltárásához további kutatásokra lesz szükség.

A MORÁLIS PÁNIK IDŐBENI ALAKULÁSA A SAJTÓCIKKEK TÜKRÉBEN

A kokain fogyasztása hosszú évtizedeken keresztül marginális jelenség maradt a magyar közvélemény számára, legfeljebb az orvosi szakirodalomban és a külföldi sajtóbeszámolóiban bukkant fel. A helyzet Németországhoz hasonlóan (lásd a függelékben) a 20-as évek elején változott meg. Míg az évtized elején a legtöbb kokainról szóló cikk külföldi nagyvárosok eseményeiről számolt be, 1923-ban megjelentek az első híradások arról, hogy a kokainfogyasztási hullám megérkezett Budapestre is. A Magyarország (1923) című lap április 26-i beszámolója szerint „*Budapest mintha mostanáig szerencsés lett volna, mert alig jutottak el ide a különkördéseknek és degeneráltságnak ezek a hullámai. Most azonban mind többször és többször hallunk arról, hogy közöttünk is élnek aránylag nagyszámban emberek, akik nem csak morfint, hanem kokaint is szednek*”. Az Est (1923) szeptember 16-án számolt be arról, hogy „*Budapesten is egyre jobban terjed a kokainfogyasztás*”, a 8 Órai Újság (1923) december 6-i cikke szerint pedig „*rendszeresen összejáró társaságok élvezik ezt a mérget*”.

Az Arcanum folyóirat-archívum kokainnal kapcsolatos találatainak számát évenkénti bontásban vizsgálva óriási, hullámszerű változást találunk az 1920-as évtizedben. A kokainfogyasztásról beszámoló sajtóhírek 1924-ben kezdtek meredeken növekedni, majd 1925-ben tetőződtek, és a 20-as évek végén lassan csökkenni kezdtek. Míg 1921-ben még mindössze 16, 1923-ban már 60, 1924-ben pedig már 468 találatot ad a rendszer a „kokain” keresőszóra. Ezt a jelenséget méltán nevezhetjük kokainláznak, hiszen a korabeli sajtó – és nyomában a magyar közvélemény – néhány éven keresztül valósággal lázban tartotta ez az egzotikus, új kábítószer. A kokainepidémia pontos monitorozására akkoriban még nem álltak rendelkezésre eszközök, azonban a sajtóban leképeződő kokainjelenség valószínűleg nem a valós helyzetet tükrözte. A közegészségügyi statisztikákat (pl. kezelési igény jelentkezése a kórházakban) ismerő szakemberek mindvégig hangoztatták, hogy a kábítószer

1. ábra. A kokainról szóló híradások a magyar sajtóban 1920–1932

Forrás: Az Arcanum digitális folyóirat-archívumban folytatott sajtó keresés (2017. június)

fogyasztása komoly népegészségügyi problémát nem okoz, nem úgy, mint a legális alkohol, amely részét képezte a magyar fogyasztói kultúrának, ártalmi viszont jóval kevesebb sajtófigyelmet kaptak (Schuler 1927).

Bár a kokainfogyasztás mint marginális társadalmi jelenség fel-fel bukkan még a sajtóhíradásokban a 30-as években is, a kibontakozó gazdasági világválság időszakában a médiaérdeklődés jelentősen megcsappant irányta. 1924 és 1930 között az online sajtóarchívum több mint kétszer annyi találatot ad a kokain keresőkifejezésre, mint 1931 és 1937 között. A 30-as évek végére és a negyvenes évekre pedig a kokain szinte teljesen eltűnik a médiából. Valószínűsíthetjük, hogy amennyire felnagyította a jelenség valós elterjedtségét a 20-as évek közepén a média, éppen annyira kevésbé lehet a valós fogyasztás elterjedtségére következtetni a 30-as években a média-beszámolók csökkenéséből. Egy klasszikus morális pánikjelenséggel állunk szemben.

MÉDIAPERCEPCIÓK A KOKAINHULLÁM OKAIRÓL

Akárcsak Berlinben, a kokain megjelenése Budapesten is felháborodást váltott ki, amely mögött érezni lehetett a civilizáció hanyatlásától való félelmet, az egzisztenciális szorongást. A morális pánik egyik ismertetőjegye, hogy a társadalomban egyetértés alakul ki a jelenség veszélyességéről. A kokainban az erkölcsi romlás és a nyugati dekadencia veszélyének igazolását látták, ezt Magyarországon különösen felerősítette a trianoni katasztrófa keltette sokk, amelyért a közvélemény – részben jogosan – a nyugati hatalmakat hibáztatta.²

A színházi rendező és író Püskösti Andor valószínűleg sokak érzéseit tolmácsolta, amikor így írt: „*Elrémít és lélekbe markol Az Újság mai tudósítása, mikor arról számol be, hogy már Budapesten is gunnyaszt egy ópiumbarlang, sőt már a többi nagyhatalmak is, a morfium, a kokain és a heroin, előcsapataikkal átlépték a megcsonkított Magyarország demarkációs vonalát ... Ave Caesar Cocain! Morituri te salutant!*” (Püskösti 1924).

A 20-as évek újságírói egyértelműen az első világháborúban, az azt követő forradalmakban és azok tömegpszichológiai hatásaiban vélték felfedezni a kokainfogyasztási hullám fő okát. Szinte minden ezzel foglalko-

² Érdekes, hogy eközben Franciaországban a szintén Németországból importált kokaint a sajtó teuton fegyverként ábrázolta, amely a nyugati értékeket fenyegeti (Hoffmann 2012).

zó cikk kiemeli a háború hatását az „idegekre” illetve a társadalom „idegállapotára”, de gyakori elemként merül fel a gazdasági válság által előidézett egzisztenciális kilátástalanság is. *„Ezeknek a gyermekkorát a világháború borzalmi sötétítették el, kamaszkorukban Szamuelyt [sic!] látták és mint fiatal emberek, a szédületes tőzsdei árfolyamokat. Az élet minden rossz szertelensége előttük zajlott le, ők maguk is állandó idegizgalmon mentek keresztül részben akaratlanul, részben hivatásból, vagy kedvtelésből. Morfium, aether, kokain és hogy a szendébbeket is említsük: nikotin, alkohol és egyebek soha nem pusztítottak úgy mint a mai fiatal emberek körében”* (8 Órai Újság 1923).

„A háborúk és forradalmak véres borzalmi után elkövetkezett nagy összeroppanások kemény próbára tették a kenyérharcban már kimerült emberek idegeit és így szinte csodálkozni sem lehet azon, hogy mindenki menekülni próbált a gyötrő gondok elől” – vélekedik a 8 Órai Újság (1925a) újságírója. *„A nap-nap után megújuló gondok súlyos terhei már-már megroppantják az embereket s azok, akik nem merik vállalni a küzdés és nélkülözés nehéz megpróbáltatásait, ijedten menekülnek a különböző kábítószerrekhöz mintha ezzel megvédenék magukat az élet gondjaival szemben”* (U.o.).

Az újságírók által megszólaltatott szakemberek is hasonló álláspontra helyezkedtek, így például Dr. Fritz Gusztáv, akkor, 1925-ben egyetemi tanársegéd volt, később a gyógyszerészet egyik legelismertebb professzorává vált. *„A háború folytonos izgalmai és a háború befejezését követő és az egész világot megrázó gazdasági krízis kétségtelenül oka annak a szomorú ténynek, hogy az alkoholizmus mellett a morfium és a kokain élvezete mind fokozottabb mértékben terjed és e két az orvos kezében egyébként áldásos hatású gyógyszer hihetetlen arányban szedi áldozatait és juttatja elmeorvosintézetbe a velük visszaélőket”* – nyilatkozta Fritz. *„Élég megemlíteni annyit, hogy a visszaélők száma a háború óta körülbelül 200 százalékkal növekedett az egész világon. Valamennyi állam között Amerika vezet”* (8 Órai Újság 1925b).

Az Újság (1926a) szerint a kokaint először az első világháború után Magyarországot megszálló román csapatok hozták be Budapestre: *„A románok, mint emlékeztetés, belevetették magukat Budapest éjszakai életébe, sőt erősen fel is virágoztatták az akkor rosszul menő mulatókat. Mint kuriozitást mutogatták és adták kóstolóul a táncosnőknek, éjjeli lányoknak a kokaint”*. Tábori Kornél (1923) a Tolnai Világlapjában szintén a külföldi tiszték szerepét emeli ki: *„Mohón habzsolnak minden furcsa és ismeretlen passziót is, mihelyt divatosná kezd válni. Már a háború után arcukat festő és fűzőt viselő külföldi tiszték nagyon ajánlgatták a kokaint, amit egy részük állandóan szedett. Az állandó hasis-szállítmányok pedig Szegedről kerültek Budapestre francia gyarmati katonák révén, sőt most is van odalent nem egy kedvelője az egzotikus élvezetnek, amelyről oly nehéz leszokni”*. Dr. Vámosy Zoltán (1928) a Természettudományi Közlöny 1928. júliusi számában egy másik hipotézissel áll elő, amely szerint a kokainfogyasztás növekedése mögött esetleg a kokain novokainnal való helyettesítése áll – így ugyanis a nagy gyógyszercegek az általuk termelt kokaint már nem tudták legális célokra értékesíteni.

Figyelemreméltó ugyanakkor, hogy a kokainnal kapcsolatos sajtócikkek száma nem közvetlenül a háború után szaporodik meg Magyarországon, hanem a Bethlen-konzolidáció első éveiben, amikor az inflációt a népszövetségi kölcsön segítségével sikerült megállítani, és a gazdaság, bár rövid időre, de fejlődésnek indult. Ennek talán az lehetett a magyarázata, hogy a kokain mint luxuscikk iránti vásárlóképes tömegkereslet kialakulásához szükség volt a gazdasági konszolidációra. A kokainfogyasztás ugyanebben az időszakban érte el csúcspontját

Németországban is, ahonnan a budapesti feketepiacra kerülő kokain nagy része származott (lásd függelék). Ebben az időben nagyot haladt előre Magyarország bekapcsolódása a globális kereskedelem vérkeringésébe: eljutottak Budapestre olyan egzotikus termékek, amelyeket korábban alig ismert valaki. Nem véletlen, hogy Fodor László (1924) a Magyarország hasábjain 1924 elején ugyanabban a cikkben mutatta be a magyar olvasóközönségnek a banánt, az eddig alig ismert déli gyümölcsöt, és a kokaint, a szintén alig ismert kábítószer:

„Nos és a kokain? Róla nem énekelnek Pesten, de a múltkor záróra felé az egyik mulatóban, amikor a zenekar, mondanom sem kell, ismét a Banáná-t játszotta, tanúja voltam, amikor egy szőke, vékony, finom és ideges táncosnő odahajolt partneréhez:

- Teddy, adj kokaint!

Teddy, szintén vékony, szőke és enervált, egyébként parkettáncos, helyeslően intett és odacsúsztatott valamit a nő kezébe. Röviddel azután becsukták a boltot s a furcsa párocska sietett haza. Szédült, türelmetlen izgalommal ültek kocsiba s vágattak a kokain mérges, titokzatos örömei felé. Csak ennyit láttam. No ez is elég. Budapest, úgy látszik, megnyílt az előkelő nyugati szenvedély számára.”

A szélsőjobboldali sajtóban megjelent egy rasszista-antiszemita elmélet is a kokainfogyasztás okairól. Akárcsak a weimari Németországban (lásd a függelékben), a szélsőjobboldal egyes képviselői nálunk is a dekadencia és a szabadosság, a nemzetközi zsidóság hatásának tulajdonították a kokaint. A Szózat című lapban például Lénárt Andor (1925) a következőképpen fogalmaz: *„Az ember feledést keres. Miért? Mert megszállta őt az a szellem, mely a gyönyör, a fokozott izgalom hajhászására ösztönzi s ezen kívül nem lát kimagaslót azon a sivatagon, amivé az emberi lelket ez a szellem, igenis a zsidó amorális (kiemelés a szerzőtől – S.P.) tette”*. Ezzel a zsidó amorálisással magyarázza, hogy a kokainszenvedély elsősorban az *„éjszakai élet bizarr művészeinek”* a körében terjed, ahol 80%-ra teszi a kokainisták arányát. A Szózatnak adott interjújában Hudovernig Károly neurológus professzor is megemlíti a zsidóságot, mint amely felelős a bolsevizmusért és a magyar nép tömegpszichológiai állapotának romlásáért, amely a morfium és a kokain fogyasztásának növekedéséhez vezetett (Balázs 1925).

KOKAIN ÉS TÖMEGKULTÚRA: FILM, ZENE ÉS TÁNC

A kokainfogyasztás növekedéséhez valószínűleg jelentősen hozzájárult az a fokozott érdeklődés is, amely a tömegkultúrában, és magában a sajtóban megmutatkozott a kokainnal kapcsolatban. A korban elterjedt volt az a magát mind a mai napig szívósan tartó elképzelés, hogy elegendő bemutatni, sőt, eltúlozva bemutatni a drogfogyasztás káros hatásait ahhoz, hogy elrettentsük a potenciális fogyasztókat a szer kipróbálásától (Beck 1998). Számos olyan kulturális produktum született, amelynek célja a drogfogyasztástól való elrettentés volt. Ezek gyakran azonban éppen az ellenkező hatást váltották ki: fokozták a kokain iránti érdeklődést. 1927 októberében például a Budapesti Színházban kezdték játszani a *Kokain* című darabot, amelyben a színpadi díszlet egy képkeretet ábrázolt, e mögött történt a cselekmény, amely a *„kokain képes, idegőrlő és romboló hatásait”* mutatta be a közönségnek a *„kokainellenes harc”* jegyében (Az Est 1927a).

A kor igazán nagy újítása azonban a film volt, amely ekkoriban vált komoly hatóerővel bíró iparággá. A 20-as években Hollywood évente már 800 filmet készített, és ekkoriban kezdtek el tudatosan filmcsillagokat te-

remteni, akik szuggesztív erővel bírtak a fiatalságra, és szerepmodellként szolgáltak számukra. A drogfogyasztó a világháború végére a filmek jellemző figurájává vált, bár ennek a figurának nem sok köze volt a valódi drogfogyasztókhoz, inkább azokhoz a sztereotípiákhoz, amelyek szó szerint az őrültség, az elmezavar szinonimájának tekintették a drogfogyasztást (Starks 2016). A filmek tehát minél szenzációsabban, minél megbotránkoztatóbban kívánták ábrázolni a kokainfogyasztókat. A sztárok drogos botrányai, a bűn és a bűnhődés, a nyilvános gyónás rituáléi kedvelt témát szolgáltattak a bulvársajtó számára. 1925 augusztusában a Népszava (1925a) beszámol arról, hogy Budapesten is „naponta zsúfolt házak mellett” játszsa a *Kamara-mozgó a Kokain* című 1922-ben készült brit filmet, amely kokainnal kereskedő gengszterek harcáról szól. Gardner E. Sullivan forgatókönyve alapján készített John Griffith Wray Emberi roncs (*Human Wreckage*) címmel szintén a kokainistáról készített filmet, amely egy Jimmy Brown nevű drogfüggő tragikus történetét meséli el. A film Wallace Reidnek, a híres filmszínésznek állított emléket, aki drogtúladagolásban halt meg 1923-ban.

Az Emberi roncs 1925-ben a hazai mozikba is eljutott. A Pesti Hírlap (1925a) szerint „a kokain ma legaktuálisabb kérdése Budapestnek is. A film a romboló szenvedélyek meggyátlását propagálja s hatalmas lelki szuggesztíót gyakorolt minden jelenetével”. Az Ujság (1925) beszámolója szerint azonban a film nálunk is buimeráng-hatással járt, hiszen a VI. kerületi rendőrfogalmazó, Vidor Dezső megfigyelte, „hogy a filmet leginkább azok a nők és férfiak nézik, akik mint szenvedélyes morfinisták ismeretesek. Ezek a demoralizált emberek lelki kéjjel gyönyörködnek a filmen és előadás közben zsebükből kokainos dobozt húzva elő, a sötétben, éppen úgy szippantják fel a mérget, mint ahogy a filmen látják. A szünet alatt – írja a fogalmazó jelentésében – mialatt a közönség többi része friss levegőt szívni kel fel a helyéről, ezek mintha szundikálnának, a helyükön maradnak továbbra is, meg sem rebbenek, észre sem veszik, amikor a padsorokból kiözönlők összevissza lökdösi őket”.

A tömegkultúra terén bekövetkező változásokhoz tartozott az is, hogy Budapest világvárosi színvonalú, nemzetközileg is elismert éjszakai élete ebben az időben kezdett újra magához térni a háború sokkjából. Ezt támasztja alá Pálosi Ervin (1927) a Budapest kriminalitását elemző tanulmányában. „Az 1920/24. években, dacára a nehezebb megélhetési viszonyoknak és a folyton súlyosodó gazdasági krízisnek, talán a háborúból visszatért férfi-lakosság idegkimerültségének reflexeképpen a mulatnivágyás nagy hulláma öntötte el a magyar társadalmat” – írja. „Az inflációs évek alatt engedélyezett összes nyilvános mutatóványok száma még a békeévekhez viszonyítva is 39,4% emelkedést tüntet fel. A különböző szórakozási nemek közül leginkább elszaporodtak a városligeti és kültelki mutatóványok, melyek a többi szórakozóhelytől eltérőleg a háborús évek folyamán is mintegy 50%-kal emelkedtek, a legutolsó években további 26,8% emelkedést tüntetnek fel. Rendkívül szaporodtak még a dal és szavalati előadások (255,8%), a bálók és táncestélyek (2005%). A kártyázási engedélyek 85,8%, záróra meghosszabbítások 83,6%, hangversenyek 160,3%, műlovardák 48,5% emelkedést mutatnak” (U.o.).

A VI. kerületben a „magyar Broadway” mulatói bekapcsolódtak a kor nemzetközi szórakoztató zenei, táncművészeti és színházi vérkeringésébe, világsztárokat hívtak meg játszani. A Színházi Élet 1924-ben beszámolt arról, hogy a budapesti színházak átvették a német kabarészínház új módszereit és témáit. Az Apolló-színház egyik új, a kokainról szóló darabjáról hozza fel példaként: „Rejtelmes és izgalmas fényhatások burkolják különös ködbe azt az óriási fantasztikus méretű karosszéket, melyben, mint exotikus virág valamely gigászi cserépből, fehérlik egy csupa-ideg női test. Ürmössy Anikó játszsa el, vagy inkább éli át a közönség szemeláttára

egy kokainista modern nő borzongató és csiklandozó álmait. Gyönyörű verssorok zengenek, Erdődy Elek ihletett ritmusai, melyeket Losonczy Dezső muzsikája fest, színez és emel föl a meghatottság régióiba... Fritz Ödön, a kabaré új főrendezője, a nyugati, különösen a német kis színpadok művészetének eredményeit ülteti át a magyar kabaré talajába, amely dús humusz és éppen azért, már most is nagy eredményeket mutathat fel az új rendező első kísérlete” (Színházi Élet 1924).

Megérkezett Budapestre az igazi, lázadó *big band jazz*, ami felkavarta az ifjúság érzéseit (Jávorszky 2014). Mint szinte minden, a jazz kultúra is berlini és bécsi közvetítéssel érkezett Budapestre. A Németországban turnézó világsztárok ellátogattak Budapestre is, a magyar zenészek pedig gyakran léptek fel ott. 1925-ben a Nagymező utca mulatóiban fellépett az első *big band* formáció, Sam Wooding és a Chocolate Kiddies, megszólaltatva Duke Ellington slágereit, aki a korban legalább akkora sztár volt, mint később John Lennon. Egyik előadásukról Jemnitz Sándor (1925) az elragadtatás hangjain számol be a Népszavában: „Megindul a 'jazz'. Ritmusa kérlelhetetlen. Menetel és magával ragad mindent, amit mi régebben és ujabban 'melódia' címén ismertünk. Egymás mellett menetel a 'Lohengrin' és a 'Márta'; a 'Pillangókisasszony' és a 'Trubadúr'. Dallam, harmónia: közömbös. Él a ritmus, ez a fölkorbácsoló, lázító, új világokat, új kultúrákat, korszakalkotó eltolódásokat megsejtető ritmus. Rabjai vagyunk. Kipirult orcával, csillogó szemekkel, ziháló mellel figyeljük. Tagjaink megremegnek és csodáljuk a ritmikus taglejtéseknek azt a kábító orgiáját, amely előttünk a színpadon végbemegy”.

Érdekes összehasonlítani Jemnitz beszámolóját a jazz zene fiatalokra gyakorolt hatásáról azokkal a leírásokkal, amelyek a kokain hatását részletezték: kábulat, remegés, kipirult arc, rabbá tesz. A hasonlóság több, mint véletlen. A kor alternatív, lázadó zenei irányzata, amely egyfajta ellenkultúraként feszült szembe a kor hivatalos, keresztyén-konzervatív, árvalányhajás és csárdásos kultúrájával, valószínűleg ugyanazokra a fiatalokra gyakorolt jelentős vonzerőt, akik nyitottak voltak a kokainfogyasztás nyújtotta élményekre is. Ráadásul a kokain mint stimuláns tipikus partidrog: hosszú ébrenléteket és éberséget, eufórikus örömet, a gátlások oldását és mozgásigényt eredményez, tehát gyakorlatilag kitűnően kiegészíti ezt az éjszakai életformát (Gold and Miller 1997).

Az Est (1927b) újságírója a Chocolate Kiddies koncertjéről írott beszámolójában egyenesen a kokainhoz hasonlítja a charlestont, a 20-as évek második felében tetőződő új amerikai táncőrületet: „És charleston. Az ő idegük, az ő vérük, az ő szívük ritmusa. Bomlott, száguldó részeg öröm egy bomlott kultúra örökbefogadott eszeveszettségére, szalónba finomodott bűn, kokain szelid adófizetők számára ... charleston! Egy sündisznóképű vörös néger úgy röhög a lúdtalpával, mint a táncoló kígyó, sikoltó jazz, melyre felkorbácsolódnak az idegeid és kényszer-egyezséget kérsz a törvényszéken, charleston, mellyel bambára és sápadtra táncolod az arcodat és veritékezel és hajnalban odadobod a tányérra az utolsó krajcárt a zsebedből”.

1928-ban fellépett Budapesten a charleston királynője, a legelső afro-amerikai popsztár, Josephine Baker. Az ő személye valóságos szimbolikus megtestesítője volt a 20-as évek tánczenei forradalmának, neve összeforrott az Art Decoval és a jazzel, frizurájával, szemérmetlen mozdulataival és grimaszaival valósággal transzba ejtette közönségét. Ő tette népszerűvé Európában a charlestont. Fellépésének már a híre is valóságos kultúrakampfhoz vezetett, Bécsben az érsek engesztelő misét rendelt el, Budapesten pedig a parlamenti ülésen konzervatív és liberális képviselők között éles vita bontakozott ki, miután az előbbieket Baker beutazásának megakadályozását követelték (Pesti Hírlap 1928a).

„Petrovác Gyula a keresztény erkölcs nevében tiltakozott az ellen a botrányos és erkölcstelen meztelenség ellen, amely Budapest színházaiban és mulatóhelyein orgiáit üli. Nyugatról áramló háborús jelenség, hogy a régi operett helyébe a revü és a régi operettprimadonnák helyébe a revü-görlök léptek, akiknek produkciói nem a művészet, hanem a meztelenség kultusza terén mozog. Ezek a produkciók se zeneileg, se művészileg nincsenek alátámasztva, tartalmukat semmi egyéb nem adja, mint a meztelen fellépés. Háborús jelenség az is, hogy a békében használt trikó kiveszett a színházakból, valaminthogy néger kultúra ültetődött ide át. Nyugaton ez még bizonyos decens formában jelentkezik, nálunk azonban azok a hibák és fogyatékoságok mutatkoznak, amelyeket külföldön kiküszöbölnek” (Uo.).

Petrovác azzal fenyegetett, hogy ha nem tiltják meg Baker beutazását, akkor tüntetést szervez ellene. A belügyminiszter vizsgálatot ígért, de végül Baker beutazását nem akadályozták meg, bár fellépését egy „erkölcsi bizottság” előtti próbabemutató eredményétől tették függővé. A Pesti Hírlap szerint (1928b) a Nyugati Pályaudvaron azonban végül nem tüntetők, hanem ünneplő tömeg várta a művésznőt, „valósággal életveszélyes volt a tolongás” (Pesti Hírlap 1928b). A Népszava (1928) szerint „a jó erkölcsök védelme címén nálunk ugyan igyekeztek Bakerből lehetően minél többet elrejtetni, de ő a pesti színpadon is megmaradt a meg nem hamisítható Josephine Bakernek. Forró, nagy sikere volt és a közönség vagy nyolcszor-tízszer kitapsolta a vasfüggönyön”.

Magyarországon is sokan oszthatták Pietro Mascagni olasz operaénekes véleményét, aki ezt nyilatkozta a Pesti Hírlapnak (1928c): „A jazz a mai kor zenei kokainja. Elkábit, izgat, de rombol”. Ugyanő a Magyarország (1926a) szemléje szerint kijelentette: „A modern saxofonnal szörnyűsebb hangszert el sem tudok képzelni. A hangja egyenesen felháborít. Azt mondják, hogy az új nemzedék szereti ezt a hangzavart. Nos, én meg azt mondom, hogy aki ezt mondja, az inzultust követ el a modern lélek ellen. A jazz korunk beteges megnyilvánulása és az egész világ kormányainak össze kellene fogniok s együttes erővel védekezniük a mételey ellen. A kokain és az ópiumcsempészek ellen nemzetközi rendszabályok vannak, miért nem lehet nemzetközi rendszabályokat életbe léptetni a jazz ellen, amely nem más, mint a lélek kokainja, vagy ha jobban tetszik ópiuma”.

Szóllósi Zsigmond (1926) író *Mámor nélkül* című glosszájában szintén összeköti a jazz és a kokain megjelenését, és közben rendkívül találó elemzést ad arról a korszellemről, amely összekapcsolta és kiváltotta mindkét jelenséget: „Európát pedig nem lehet győzni kokainnal, morfiummal, alkohollal, kártyával, tánccal, jazz-banddel! Ha megbüntetik azt, akit valamely tiltott narkotikumon értek, amint kiszabadul a börtönből, az első útján megint a barlangba rohan – elájulni. Ha húsz kártyatanyát fölrobbantottak, már negyven nyílik meg helyette. És táncol a leány, táncol a fiú, táncol a papa, a mama, táncol a nagymama és a nagypapa nemcsak estétől reggelig, hanem reggeltől is estig. Szédülni, szédülni, szédülni! Nem talán, ami van, mást látni, mint ami van és nem tudni azt, amit tud. És semmi szer se elég kábitó és semmi mámor se elég szédület, semmi pálinka se elég erős és semmi muzsika se elég hangos. Aki valamikor vizet ivott, most bort, aki bort, az most pálinkát, akiknek már a pálinka se használ, az vitriolt iszik, vagy húsz gramm veronált? ... Mi ez? A Jókedv felfokozódása? Erre aztán igazán semmi okunk, nemcsak nekünk nem, hanem még azoknak se, akiknek több lenne. A magyarázat csak egy: Nem jó most ébren lenni. Nem jó most – józannak lenni. Nem jó most világos szemmel nézni. Nem jó most – élni. Egy kis könnyű ködre, füstre, aranypárára, elfelejtkezésre mindig – jobb világban is – szüksége volt annak, aki mást is szeretett, mint sóhajtozni és se kedve, se ideje nem volt hozzá, hogy valahonnan mélyebbről

bányásson magának filozófiát. Narkotikum, ha nem is több, mint egy pohár bor, nem is szélesebb, mint egy forduló tánc és nem is súlyosabb, mint egy cigaretta lenge füstje, mindig kellett. De kokainra, morfiumra, baccharatra, nasivasira, jazz-bandre és négertánra nem volt szükség. Enélkül megvoltunk, mint a forgalmi adó, meg a kincstári haszonrészesedés nélkül. Most azonban egyik nélkül se lehetünk.”

A kokain a szépirodalom új hullámát is elérte és megihlette. Sok nyugatos költő a hasis-, az ópium- és a kokainmámort inkább csak olvasmányaiból ismerte és irodalmi elemként használta, akárcsak Baudelaire. Nem maradt fent bizonyíték arra, hogy Ady Endre mámoros párizsi éjszakai során egyebet is fogyasztott volna alkoholnál és veronálnál, bár a francia fővárosban ebben az időben viszonylag könnyen hozzájuthatott akár kokainhoz is. Voltak azonban olyan íróink és költőink, akik nem elégedtek meg a könyvekből szerzett tudással, de tiltott élvezetekre vágytak. A legismertebb példa Csáth Géza morfiumfüggősége. Unokatestvére, Kosztolányi Dezső írta róla: „A morfinizmus mindig okozat, és nem ok. Mikor ő ehhez a mérleghez nyúlt, öntudatlanul is tudta, hogy a kisebb veszélyt választja a nagyobb helyett. Menekülni próbált a melankólia elől, mely túlvilági-an-édes dallal zengett írásaiban” (Gróh 2017). Kosztolányiról pedig köztudott, hogy „már korán megkóstolta a kokain mámorát” (Szállási 1998). A kokain a költészetében is megjelent. Mindenki ismeri a következő sorokat: „Csodálkozol a kokainistán, s nem érted? Gondolkozzál az okain is tán – s megérted!”, illetve „Miért a kokain? Megvannak okaim”. 1928-as *Fohász* című versében pedig magát a verset hasonlítja a kokainhoz: „Voltál te nékem kamasz-dicsőség, szívdobogtató, vad kokain, mitől megbandzsult részeg pupillám”. Éjszakai életmódját ismerve nem meglepő, hogy Kosztolányira nem volt hatástalan a kokainmámor vonzereje, különösen kedvelte az egyéb stimuláns szereket is, így például nyakalta a feketekávét és erős dohányos volt (Szállási 1998).

A korabeli sajtóbeszámolókból levonható az a következtetés, hogy ami a hatvanas években a beat, a hetvenes években a rock és a punk volt (Bajzáth, Tóth és Rácz 2014), az volt a 20-as évek Budapestjén a jazz és a charleston, amely aztán a 30-as évek swing-őrületébe torkollott.

A KOKAIN FOGYASZTÓI ÉS TERJESZTŐI

Bár az újságok szalagcímei 1925-ben a kokain „rohamos terjedéséről” szóltak, a tudósításokból egy viszonylag szűk társadalmi rétegre korlátozódó, zárt közösséget alkotó kokainfogyasztó népesség képe rajzolódik ki előttünk. Ennek a népességnek a nagyságát nehéz pontosan megállapítani, hiszen akkoriban nem végeztek még olyan epidemiológiai vizsgálatokat, amelyek a drogfogyasztás prevalenciáját³ vizsgálták volna. Statisztikákkal csak azokról a fogyasztókról rendelkezünk, akik a rendészeti vagy az egészségügyi hatóságok látókörébe kerültek. A rendőrség által 1930-ban nyilvántartott kokainfogyasztók és-terjesztők száma 137 volt, és 1926 és 1930 között 288 személy ellen indult büntetőeljárás kábítószerrel való visszaélés miatt (Baranyai 1930). Mivel a kábítószeres bűncselekmények felderítettségi mutatói és a fogyasztás életprevalenciája között jelentős szakadék tátong a magas látencia miatt, a rendőrségi statisztikák nem szolgáltatnak szilárd támpontot a kokainfogyasztó népesség pontos számának meghatározásához.

A korabeli magyarországi statisztikákkal és a hasonló németországi becslésekkel (lásd a függelékben) egybevetve túlzásnak tűnik Hudovernig Károlynak, az Új Szent János Kórház igazgató főorvosának azon becslése,

³ Előfordulási gyakoriság a teljes népességben.

amely szerint 1926-ban ötvenezerre rúgott a narkotikumok élvezőinek száma – amely becslést aztán átvette és használta a rendőrség is (Magyarország 1926b, 1926c). Az általa vezetett kórház statisztikai adatai alapján azonban kétségtelenül növekvő tendenciát állapíthatunk meg a kezelésbe vett drogfüggők számában: 1913-ban még egyetlen drogfüggőt sem vettek kezelésbe, 1921-ben az összes beteg 3%-át, 1925-ben pedig már 5%-át tették ki (azaz: 1000 betegből 50 fő). Az egészségügyi és a bűnügyi adatok alapján, illetve a kokainszcéna izoláltsága miatt arra következtethetünk, hogy a kokainfogyasztás a fővárosi népesség egy viszonylag jól körülhatárolható csoportján kívül nem vált tömegesen elterjedté Magyarországon. Ahogy Baranyai Zoltán (1930) fogalmazott a Magyar Szemle szakfolyóiratban publikált tudományos cikkében, *„Magyarországon szerencsére még távol vagyunk attól, hogy a morfiummal, a kokainnal vagy más káros anyaggal való visszaélést igazi szociális bajaink vagy fajunkat tizedelő népbetegségeink közé kelljen sorolnunk. Ma körülbelül még csak a minden világvárosban ugyanazon társaság, a testileg-lelkileg lezüllött emberek terjesztik e divatot, csak ez az éjjeli életet élő, rendőrileg figyelt milieu a járvány fészke. De nem szabad bizakodnunk abban, hogy a magyar nép örökre immunizálva van ilyen veszedelem ellen”*.

Ez a népesség nagyrészt a budapesti belvárosi kerületekben koncentrált, elsősorban a VI. kerületben, ahol az éjszakai élet és a mulatóhelyek nagy része volt. Ennek az éjszakai életnek a jellegzetes figuráit találjuk az első kokainfogyasztók között is. A 8 Órai Újság (1925a) szerint a rendszeresen külföldön turnézó magyar, és Magyarországon turnézó német művészek hozták be Budapestre a kokaint, akik *„kettős életet élnek s nappal alig lehet felismerni egyszerű, sokszor kopottas ruhájukban az éjszaka fényes plasztronu elegáns frakkos táncosait. A legmesszebbmenő óvatosságot bizonyítja az is, hogy a kokainistáknak egymás között külön nevük van s aki ezt nem tudja, nem is igen juthat be közéjük”*. Az Újság (1926a) tudósítója egyenesen a kokainfogyasztók *„végzetes szolidaritásáról”* ír, amely megakadályozta a hatóságokat abban, hogy a felszámolják a terjesztést. Ugyanezen cikk szerint a kokainfogyasztók között találjuk az éjszakai élet *„páriáit, akik az éhségtől, betegségtől, éjszakázástól halálos fáradtan tántorogtak a járdán és szemükben valami szokatlan boldog extázis mutatta, hogy ők is a fehér bódulat papnői”*. A kokainfogyasztók leglátványosabb csoportját tehát a nehéz sorsú, alacsony társadalmi státuszú, a szórakoztatóiparban dolgozó emberek alkották.

Az éjszakai élet egyéb gyakori szereplői, így például a szexmunkások, táncosok és színészek is a kokainnal kapcsolatos sajtóbeszámolók rendszeres szereplői közé tartoztak. Varga Julianna regisztrált szexmunkás (korabeli szóhasználattal: kéjnő) például 1926-ban egy egész receptkönyvet szerzett be egy mentőorvostól, és közösen szerezték be az anyagot gyógyszerárakból (8 Órai Újság 1926a). Tragikus véget ért Kucska Emma története, akit szintén regisztrált kéjnőként tartottak nyilván. 1927-ben kokainterjesztésért előállították a VI. kerületi rendőrkapitányságon, ahol a cellában öngyilkosságot kísérelt meg, és életveszélyes állapotban szállították a kórházba (8 Órai újság 1927a). A kokain öngyilkossági célú használata egyébként igen gyakori a sajtó kokainnal kapcsolatos rövid hírei között. Bár a kokain egyébként nem a legkellemesebb és nem is a leghatékonyabb szer, ha valaki öngyilkos akar lenni, ilyen célú használatához valószínűleg nagyban hozzájárult a média által is gerjesztett felfogás, amely a kokainban *„fehér mérget”* látott.

Jellemző történet, hogy az éjszakai szórakozóhelyeken dolgozó táncos- és énekes-lányokat külföldről idelátogató vagyonos vendégek vezették be a kokainfogyasztásba. A Pesti Naplónak (Szűcs Nándor 1924) Elly

Ivonne művésznéven nyilatkozó táncoslány a következőképpen mesélte el a történetét: „Május hónap közepén történt. Bemutatkozott nekem egy fiatalember, Paul Mazurel Morgan. Itt lakott az egyik dunaparti szállodában. Prozolovszky orosz herceggel jártak hozzánk a mulatóba. Ez az úr udvarolni kezdett nekem és gyakran együtt mulattunk. Egy mulatság alkalmával, mikor már meglehetősen mennyiségű szeszt fogyasztottunk el, kijelentette, hogy nekünk, magyaroknak, fogalmunk sincs arról, mi a tulajdonképpeni kábító ital. Én semmire sem gondoltam és a herceg felé fordulva beszélgettem. Ezt az alkalmat Morgan arra használta föl, hogy kevés kokaint csöppentsen az előttem levő konyakos pohárba. Mikor a konyakot felhörpintettem, nem éreztem semmit, utána azonban jóleső bágyadtság vett erőt rajtam. Azután másodszor már magam kértem. Morgan mindig hozott. Sőt később már kérés nélkül kínálgatta nekem is, a többi nőknek is, akik itt voltak a helyiségben”.

Ehhez hasonló történetet mesélt el Uray Lily táncosnő egy évvel később: „Három hónappal ezelőtt még nem tudtam mi a kokain. Azután lejött a helyiségbe egy franciául beszélő úr, valami török embernek a titkára. Bementünk a szeparéba. Eleinte pezsgőztünk, majd később konyakot hozatott. Észrevettem, hogy konyakozás közben egy kis dobozt vett elő a zsebéből, amelyben olyanféle fehér por volt, mint az aszpirin. Egy csipetnyit orrához emelt és felszipantotta. Azután ismét merített egy adagot és engem is megkínált. Elhárítottam magamtól” (Szűcs Nándor 1925).

Gábor Ernő, a Teréz körúti Színpad színésze ellen a rendőrség kokaincsempészés vádjával indított eljárást, bár ő tagadta, hogy bárkinek is pénzért adott volna tovább kokaint (8 Órai Újság 1926b). Az ő esete elfogásának körülményei miatt is érdekes. A színészt Vidor Dezső rendőrfogalmazó, „a kokainisták réme” buktatta le, aki barátkozást színelve rávette, hogy vigye el a lakására, majd rászabadította a rendőröket (Pesti Hírlap 1926). Gábor később sajtópert indított Az Est ellen, amiért őt üzérkedéssel vádolták, szerinte ugyanis ő kizárólag fogyasztó volt, nem pedig terjesztő. Az újságírókat azonban felmentették (Az Est 1929a). Novák Irén színésznő kokain-túladagolásban halt meg, Az Est beszámolója szerint „szenvedélyes kokainélvező” volt, aki valószínűleg öngyilkossági szándékból nagyobb adagot fogyaszthatott a szerből (Az Est 1925a). A sajtót hetekig izgalomban tartotta az a bűnper is, amely Forgács Anna színésznő halálához kapcsolódott. Forgács kokainfogyasztásának részleteit hosszasan tárgyalták a sajtócikkek (pl. Az Est 1929b). 1929-ben Herczeg Jenő és Berczy Géza terézvárosi színészek kokainügyét tárgyalta a VI. kerületi előjáróság kihágás elleni osztálya, akik berlini vendégszerepléseik alkalmával szereztek be a kokaint (Az Est 1929c).

A gyógyszerészek, orvosok és fogorvosok különösen könnyen hozzáférhettek a kokainhoz, ezért számos esetben kihasználták a lehetőséget mint fogyasztók vagy terjesztők. A kokain népszerűségéhez az orvostársadalomban bizonyára hozzájárulhatott az is, hogy a 19. század végén orvosi csodaszernek tartották azt, és sokáig nem szembesültek a függőséget okozó tulajdonságaival. Ez hajlamosíthatott a mértéktelen fogyasztásra. A legtöbbször természetesen abból lett médiahír, ha valakinek tragikusan végződött a kokainfogyasztási karrierje. Így tudósított például a sajtó arról, hogy Dr. Ónody László, Ónody Adolf gépészprofesszor fia kokainfüggővé vált, felhagyott hivatásával, majd a Lipótmezőn végezte (8 Órai Újság 1926c). A VI. kerületben például a Nagymező utcában a rendőrség lecsapott egy fogorvosra, akinek belvárosi rendelője a kokainfogyasztók egyik központja volt (8 Órai Újság 1925c). Lebovits Zoltán gyógyszerészességét szabályszerűen kiállított megrendelőlapokat lopott, és ezzel szerezte be az orvosi kokaint (8 Órai Újság 1926d). 1927 áprilisában a rendőrség őrizetbe vette

Klein Árpád 46 éves gyógyszerészegédet, aki a lapértésülések szerint a VI. kerületi kokainárusításban játszott fontos szerepet (8 Órai Újság 1927b).

A kokain terjesztői között leginkább olyanokat találunk, akik kiterjedt ausztriai és németországi kapcsolatokkal rendelkeztek, bár a sajtó hírt adott egy balkáni, zágrábi terjesztői útvonalról is (Magyarország 1926c). Egy zsidó kereskedő hajóval csempészte a kokaint Bécsből Budapesten keresztül Bukarestbe, és táncos ismerősein keresztül terjesztette a szert szórakozóhelyeken (8 Órai Újság 1925d). Az egyik legelső kokainelosztási hálózat rendőrség által előállított feje, Sohár Elek vegyészmérnök korábban tejjellenőrként a kávéházakban ellenőrizte a tej minőségét, mielőtt szakmát váltott volna (Az Est 1925b). 1925 októberében a VI. kerületi rendőrség nyomozója, Csányi detektív és csapata egy beépített gyógyszerész segítségével lekapcsolta azt a Majoros Emil 29 éves kultúrmérnök és Dr. Boross Ervin 27 éves magánhivatalnok által irányított hálózatot, amely Bécsen keresztül csempészte a német kokaint Budapestre. A két csempész egy autó alvázába elhelyezett dobozba rejtette a drogot, az autót pedig egy sofőrrel hozatták át a határon, míg ők vonaton utaztak. A drogterjesztők tehát már abban az időben is alkalmaztak drogfutárokat a lebukás kockázatának csökkentésére (Az Est 1925c).

Voltak egészen elképesztő, filmvászonra kívánczó történetek is, így például 1925-ben egy szélhámos ortodox görög érseknek adta ki magát, aki az Athos hegyi zarándoklat álcája alatt szervezte a kokaincsempészt Bécs és Budapest között (8 Órai Újság 1925e). Egy másik, 1926-os esetben egy Madam Seraphine-ként bemutatkozó szélhámos próbált behálózni egy földbirtokost az előkelő budapesti szállókban, akinek kokaint kínált, míg a rendőrség végül toloncházba (fogház) szállította (8 Órai Újság 1926e és f). Inkább a rasszista városi legendák kategóriájába tartozik a felháborodott magyar kiskereskedő levele, aki a kínai hálózatot vádolta meg azzal, hogy „*nappal silány portékájukat, éjjel pedig kokaint árulnak*” – hiszen az egész levélből kiérződik a konkurenciával szemben érzett féltékenység (8 Órai Újság 1926g).

Bár az újságok híradásai elsősorban a kokainfogasztók legláthatóbb – és egyben legalacsonyabb társadalmi rangú és státuszú csoportjáról – adtak a leggyakrabban hírt, ez nem jelenti azt, hogy a kokainfogasztók körében ne lettek volna jelen a magasabb, „úri” társadalmi osztályok képviselői. Ezt általánosságban a sajtóbeszámolók is elismerik (Ujság 1926).

A KOKAINFOGYASZTÓK ELHATÁROLÁSA ÉS MEGBÉLYEGZÉSE

A korban a drogfüggőségről alkotott tudományos kép még kialakulatlan volt, és alapvetően két megközelítés küzdött egymással (Campbell 2007). A moralizáló attitűd a függőségben akaratgyengeséget, jellemhibát látott, egyfajta erkölcsi defektust, ami mint normaszegés, szigorú büntetést érdemel. A másik megközelítés a medikalizáló modell, amelyet az orvostársadalom egyre nagyobb hányada vallott, és amely szerint a drogfüggőség betegség, a függő pedig beteg, aki gyógykezelésre szorul. Bár kétségtelenül a második volt a kettő közül a humanistább, ez nem jelenti azt, hogy a medikalizáció szükségszerűen kevésbé megbélyegző lenne, mint a kriminalizáció (Room 2007). Akár morális tévelygőként, akár betegként ábrázolták is a kokainfogasztókat, a média-beszámolók kokainista-képére a szenzációhajhászás mellett a megbélyegző attitűd volt általánosan jellemző. A legtöbb tudósítás szerint a kokain, amelyet következetesen „*fehér mérgeknek*” neveztek, gyakorlatilag az emberi minőségétől, mivoltától és méltóságától fosztja meg az embereket. A kokainisták ábrázolásánál gyak-

ran alkalmaztak érzékletesen túlzó, a deformitást és a devianciát hangsúlyozó jelzőket, stilisztikai fordulatokat. „A kokainista, aki a klinika orvosi rendelőjében előttünk áll, sápadt arcú, horpadtmellű fiatalember. A szája félig tátva, a tekintete bárgyú, reszkető lábai meg-megrogynak, térdjei összeverődnek, karjai esetlenül himbálóznak testének legkisebb moccanására. Kérdéseinkre értelmetlen dadogással válaszol. Nem tudja, mit akarunk tőle, csak a szunnyadó értelem fel-felvillanó reflexeként nyílik olykor halk, artikulátlan mormolásra a szája. Ilyenkor kicsit felveti a fejét és valami sajátságos bódulatban meregeti fénytelen szemét” – festi le a kokainfogyasztót a Pesti Hírlap (1925c) tudósítója.

Az 1920-as évek média-beszámolóira, elrettentő célzattal, a kokain hatásainak démonizálása volt jellemző, illetve a biológiai redukcionizmus: a függőség és leépülés kialakulása ebben a kontextusban pusztán szükségszerű neurobiológiai folyamat, a fogyasztó személyisége, élethelyzete keveset számít. Szinte egyszer sem mutattak be rekreációs, mértékletes fogyasztást, a média ingerküszöbét szinte kizárólag a kontrollvesztett, tragédiában végződő esetek érték el. Ez természetesen érthető, hiszen nincs különösebb hírértéke annak, ha például Kovács Géza könyvelő havi rendszerességgel kokaint fogyaszt egy mulatóban, és egyébként pedig éli a könyvelők megszokott hétköznapjait. A legtöbb eset csak akkor került nyilvánosságra, amikor valamilyen problémát generált, illetve valamilyen hatósági reakciót, konfliktust váltott ki.

A Pesti Napló újságírója megszólaltatott azonban olyan (névtelenül nyilatkozó) ideggyógyász szakembert is, aki rámutatott a drogfogyasztási minták és a személyiségjegyek összefüggésére, illetve arra, hogy bizonyos emberek nem válnak szükségszerűen függővé a kokaintól:

„ – Minden ember morfinistává válik, aki egyszer morfiumot szedett?

– Nem, – válaszolta a professzor – mert a morfinizmus és a kokainizmus teljesen egyéni diszpozíció dolga. Hosszú praxisom folyamán nagyon gyakran előfordult, hogy betegeket morfiummal és kokainnal kezeltem és ez semmiféle káros nyomot nem hagyott maga után. Vannak viszont olyan diszpozíciós egyének, akiknek csak egyszer kell a kokaint, vagy morfiumot megízlelniük és soha többé nem tudnak leszokni erről a veszedelmes élvezetről. A morfium- és kokainélvezők legnagyobb része úgynevezett pszichopatologikus egyén, akiknél a morfium és kokain csak bizonyos irányban való levezető csatornát jelent, mert hiszen ugyanígy tudnák túlfeszültségüket más méreggel, alkohollal vagy nikotinnal levezetni. Ezzel kapcsolatban a tapasztalat azt mutatja, hogy azok az egyének, akik morfiumot vagy kokaint élveznek, minden méreggel szemben ezt a túlzottságot tanúsítják, túl sokat dohányoznak, vagy alkoholizálnak” (Pesti Napló 1925a).

A média-beszámoló leghitelesebbnek elfogadott forrásai – mind a mai napig – azok a szakemberek, akik valamilyen hatósági reakció kapcsán találkoznak drogfogyasztókkal, mint amilyen egy bűncselekmény felderítése vagy egészségügyi vészhelyzet elhárítása, esetleg függőség vagy komorbiditás (a függőséggel együttjáró pszichiátriai betegségtársulás) kezelése. Ezek a szakemberek kétségtelenül nagy tapasztalattal és tudással rendelkeznek, ez a tudás azonban korlátozott. A rendőr, a toxikológus és a pszichiáter a drogfogyasztók legproblémásabb rétegével kerül kapcsolatba, akik azonban nem képviselik a teljes drogfogyasztó népesség reprezentatív mintáját. Ezt a szakemberek azonban gyakran figyelmen kívül hagyják, amikor szakmai tapasztalataikat kiterjesztik a teljes népességre.

Jellemző példa Oláh Gusztáv, az Elmevédelmi Liga magyar osztályának elnöke, aki a Lipótmezei elme-
gyógyintézet igazgatója volt a 20-as évek közepén. A Pesti Hírlapnak (1925c) adott interjújában kifejti, hogy
„a kokainizmus bizonyos idő múlva egy természetes processus folyamánaképpen átjátszódik az elmezavarba,
de milyen fizikai leromlással párosulva”.⁴ Alex Comfort (1967) a *Szorongáskeltők (The Anxiety Makers)* című
művében mutatja be azt a folyamatot, ahogyan az orvosi hivatás gyakorlói hozzájárulnak bizonyos „abúzív”
viselkedésformák megbélyegzéséhez: volt idő, amikor a maszturbációt pszichózis-keltő abúzusnak tartották és
különféle kegyetlen eszközökkel próbálták megakadályozni, hogy a fiatalok a nemi szerveikhez férjenek. Hason-
ló téves elképzelés volt a kokain fogyasztása és a szexuális orientáció közötti kauzális kapcsolat tételezése: az
Orvostudományi Szemle 1928. márciusában szemlélte Hartmann *Kokainismus und Homosexualität* című köny-
vét, amely szerint a rendszeres kokainfogyasztás megváltoztatja a szexuális orientációt (Orvostudományi Szem-
le 1928). Ezt az elméletet adta elő Freud barátja és kollégája, a magyarországi pszichoanalízis megteremtője,
Ferenczi Sándor is az Esti Kurírnak (1925) adott interjújában. A kollégája által egykor istenített szerről kijelenti,
hogy az elmebetegség és homoszexualitás kialakulásához vezet „különben normális embereknél”.

A kokainfogyasztókról alkotott stigmatizáló, démonizáló kép is hozzájárult ezeknek az embereknek a
társadalmi kirekesztéséhez, amely aztán további egészségügyi és szociális problémákhoz vezetett (pl. munka-
nélküliség, hajléktalanság). A deviánsnak bélyegzett viselkedésformákkal kapcsolatos kezdeti sztereotípiák és
stigmák könnyen önbeteljesítővé válnak. A társadalom margóján való létezés pedig önmagában is igen káros
hatásokkal járt és testi-lelki leépüléshez vezethetett, ezt pedig aztán ismét a kokainfogyasztás tünetének rőt-
ták fel. És minél megbélyegzőbb kép alakult ki a kokainfogyasztókról, annál jobban igazoltnak láthatták akár a
legdrasztikusabb hatósági intézkedéseket is velük szemben: hogy a szabadságuktól vagy akár az életüktől való
megfosztást, csak hogy ezt a „gonoszt” visszaszorítsák. A Pesti Hírlap (1925c) fentebb idézett tudósítását pél-
dálul, amelyben olyan érzékletesen ecsetelték a kokainfüggőség borzalmas hatásait, a következő sorokkal zárta
az újságíró: „A probléma megoldása magától kínálkozik. A kokain ö! Ehhez kell tehát mérni azokat a megtorló
rendelkezéseket is, amelyeket a kormánynak a leleplezett csempészekkel szemben haladéktalanul alkalmaznia”
(Pesti Hírlap 1925c).

A büntetés mint megoldás más cikkekben is visszaköszön: „Beszéltem egyszer egy kis kokainista nővel,
akit ott előttem fenytett meg az apja nem is szóval, hanem – tettel. Úgy hallom, többé gondolni se mert a 'koki'-
ra. Amennyire bűn gyermeket, állatot verni, úgy hiszem, a kokainért lihegőket így kellene és lehetne leszoktatni.
Nemkülönben a kokain-csempészeket” – írja a Pesti Hírlap cikkét S.Z. (1927) néven szignáló szerzője.

Ugyanezen lap másik szerzője nála sokkal humanistábban ítélte meg a kokainfogyasztókat és a megoldást
is. Szűcs Nándor kokainfogyasztó artitalányokról szóló cikkét a következőképpen zárta: „Szerencse, hogy ennek
a két fiatal leánynak a táncszenvedélye és az artistapálya iránti szeretete talán még kokainszenvedélyüknél is
nagyobb, úgyhogy ez a szenvedély le tudja győzni a másikat. Talán így kellene gyógyítani a többi kokainistát is”
(Szűcs Nándor 1925). Ritka kivételt képez a Népszava (1923) cikke, amely rámutat a kokainfogyasztás rendőri

4 Napjainkban a szakirodalom már jóval óvatosabban kezeli a kapcsolatot a pszichoaktív szerhasználat és a pszichiátriai betegségek
között, a korreláció nem mindig kauzalitás. Bár bizonyára számos kokainfüggő szenved komorbiditástól, nem feltétlenül a
kokainfogyasztás okozta azt – gyakran éppen a már meglévő és lappangó pszichiátriai betegségek hajlamosítanak problémás
szerhasználatra.

megoldásának korlátaira: „E kivonatos riport megvonja a formáit, mekkora tömegeket sodorhat magával a csábos téboly, amitől lehet megriadni, fölötte pálcát törni, ellene a hatóságokat sürgetni, de mindez nem változtat a fölismerésen, hogy az emberek még a romlásuk árán is keresik az illúziókat, amik kimentenék őket a mai élet valóságából. Az összedöntött, elviselhetetlen világ helyett a víziók világa kívánatosabb és ha azon koldul is az emberek idegzete, inkább így, a mákony kéjével várják a pusztulást, mint amúgy, a folyton rémülő józansággal. Nagy kérdés, hogy a rendőri tilalom, rendőri erély elintézheti-e ezt a problémát? Azt hisszük, a legtudósabb medicina mégis csak az lenne, ha az embereknek visszaadnák a megölt életet...”.

A KOKAINFOGYASZTÁS SZÍNTEREI

A 20-as évek közepén a kokain fogyasztása elsősorban budapesti éjszakai szórakozóhelyekre koncentrált, az újságok híradásai leginkább a VI. kerületi „kokainnegyed” (Az Est 1929a), a Nagymező utca, Ó utca, Hajós utca, Mozsár utca, Hársfa utca, Zichy utca és környéke klubjait, mulatóit említették, illetve magánlakásokon kialakított „kokainbarlangokat”. Ezek a kokainbarlangok gyakran egy terjesztőcsapat köré épültek. Ilyen volt például az Ó utca 26. számú ház egyik magánlakása, ahol Sohár Elek árusította az általa csempészett kokaint. Miután a rendőrség bejelentést kapott a „különféle kávémérésekben és kocsmákban tanyázó” társaságról, 1925. augusztus 7-én rajtaütött Sohár lakásán, ahol „nagyobb kokain-élvező társaságot” találtak, köztük több fiatalkorút, és „nagyobb mennyiségű kokaint” foglaltak le (8 Órai Újság 1925f). Tudunk olyan vendéglőről is, ahol külön kis helyiséget alakítottak ki a kokainfogyasztók számára (Magyarország 1927).

A Pesti Napló (Szűcs Nándor 1924) beszámolója szerint a kokainfogyasztás a szórakozóhelyeken félig rejtetten, félig nyíltan folyt: a fogyasztók bizonyos jelek („a jobb kézfej hüvelyk- és mutatóujjának összefutó helyét tartják az orruk alá”) segítségével üzenték meg egymásnak, hogy új adagra volt szükségük. „Egyes helyeken a késő éjjeli és a hajnali órákban formális kokaintőzsde alakult, ahol a beavatottak és ismerősök megfelelő vételár mellett vásárolták többgramos adagokban a mérget. Az ő körükben ismerős ügynökök megjelentek egypár kávéházban, asztalról asztalra járva adogatták el a mérget, amit a lányok készpénzzel fizettek ki”.

A kokainfogyasztás jellegzetes színterei voltak bizonyos szállók is, ahol az éjszakai életben dolgozó művészek jellemzően megszálltak. Egy 1925-ös cikk például „kokain-szeánszokról” számol be az Excelsior Szállóban (Pesti Hírlap 1925a). A cikk szerint az itt élő táncoslányok gyakran rosszul lettek a túlzott kokainfogyasztástól, így a mentők gyakori vendégeik voltak. A kokainból adtak a szálló személyzetének is, például egy londonernek és egy szobalánynak, akik utána azt állították, hogy soha még ilyen boldognak nem érezték magukat, mint a kokain hatása alatt. 1925 júniusában innen szállították el a mentők súlyos kokainmérgezéssel Keleti Gabriella artistanőt, aki a kórházban életét veszítette (Az Est 1926).

A 20-as évek végére a szigorú rendőri intézkedések, sorozatos razziák következtében nem tűnt el a kokain a pesti utcákról – az újságcikkekben arra lehet következtetni, hogy a tilalom következtében azonban a kokainpiac egyre rejtőzködőbbé és decentralizáltabbá vált. A Magyarország tudósítója például 1927. január 26-án arról számolt be, hogy sorra látogatta a VI. kerület korábban felkapott kokainos lebujaikat, de ott már nem találta nyomát a kokainfogyasztásnak (Magyarország 1927). Míg a 20-as évek közepén gyakran nyíltan árulták a szert bizonyos csoportok az éjszakai élet reprezentatív mulatóhelyein, az ilyen nyílt árusítás később

megszűnt, és a fogyasztás helyszínei áthelyeződtek a magánlakásokba, magánklubokba. „A rendőrség állandó razzizása és szigorú ellenőrzése érezteti is hatását, mert a kokain-terjesztés nagy része már nem történik olyan nyíltan és bátran, mint azelőtt és csak mintegy tizenöt-husz főből álló jól ismert társaság az, amely az éjszakai lebujsok tájékán árulja a kokaint. Sajnos, az árusítás nehezebbé tételével a kokainőrület nem szűnt meg, mert mióta a rendőrség állandóan hajszolja őket, azóta nehezen hozzáférhető magánlakásokba és találkahelyekre vonult vissza a kokain” – írja 1930. október 26-án Kovács Andor az Ujságban (1930). Az Est 1929-es (1929a) beszámolója szerint pedig a kokain-szcéna szereplői a szigorú rendőri ellenőrzés alá vont VI. kerületből áttették székhelyüket a VII. és a VIII. kerületbe. A Népszava 1930. június 3.-i cikke józsefvárosi kokainterjesztők elfogásáról ad hírt, akik a helyi szexmunkások körében terjesztették a szert. Sőt, a kokainterjesztés eljutott a fővárosból vidékre, így Debrecenbe is (Az Est 1929e).

Az ilyen rejtett kokainbarlangokra a hatóságok ritkábban bukkantak rá – többnyire akkor, ha sikerült valakit beépíteniük, vagy ha valaki rosszul lett és meghalt. Ez utóbbi csoportba tartozott Kövess Jenő báró nagy szenzációt kiváltó halálesete, aki 1929-ben kokainmérgezés tüneteivel került kórházba, majd ott tüdőgyulladást kapott és hamarosan meghalt. A nyomozás során kiderült, hogy a báró rendszeres látogatója volt egy terézvárosi kokaintanyának a Zichy Jenő utcában. A rendőrség összesen tíz személyt (6 nőt és 4 férfit) állított elő, akik a gyanú szerint együtt fogyasztottak Kövess báróval. Ügyükben az ún. csavargóbíróóság döntött, többüket több hónapos fogházbüntetésre ítélte (8 Órai Újság 1929). Gábor Ernő színész a Hársfa utcában, az Unió Szállóban tartott fent egy hasonló, rejtett kokainbarlangot, amelyet a rendőrség 1928 januárjában leplezett le. Vásárlói közé főleg artistanők és táncoslányok tartoztak, akik két-három pengőért vásárolták a kokain-adagokat Gábortól (Az Est 1928a).

FEKETEPIACI KOKAIN: MINŐSÉG ÉS ÁR

A 8 Órai Újság (1925a) szerint egy kilogramm kokain legális piaci ára 1925-ben 12 millió korona volt, míg a feketepiaci ára 60–100 millió korona. A kettő közötti árrés tehát majdnem tízszeres is lehetett, így a nagybani terjesztők igen tetemes profitra tehettek szert. 1927 márciusában a kokain bécsi árát 14 millió koronára tették, ezt Budapesten már 50 millió koronáért adták el, ezt mind a 8 Órai Újság (1927b), mind Az Est megerősítette. Ez utóbbi szerint egy „adag” (az adag pontos meghatározását nem adják meg) kokainhoz 50–100 ezer koronáért lehetett hozzájutni Budapesten 1927 márciusában. A Népszava (1925b) tudósítása szerint 1925-ben akár 50 ezer koronát is kifizettek egy gramm kokainért. Ezt megerősíti a Pesti Napló (1925b) is. 50 ezer korona 1925-ben körülbelül két darab két kilogrammos kenyér árának felelt meg (Szántó 1983:24). 1928-ban, a pengő bevezetése után a kokain adagját 2–3 pengőért árulták (Az Est 1928b).

A német gyógyszeriparból kicsempészett kokain gyakran felütött, szennyezett formában, aszpirinnel keverve jutott el a budapesti fogyasztóhoz (Pesti Hírlap 1927). A felütésnek megvolt az a kockázata, hogy ha túlzásba vitték, akkor a fogyasztó könnyen rájöhetett a turpisságra, ugyanis a felütött szer fej- és fülzúgást okozott, és jobban felsebezte az orr nyálkahártyáját (8 Órai Újság 1925a).

A 8 Órai Újság (1925g) cikke szerint a kokainterjesztők naponta akár több százezer, havonta akár több millió koronás nyereséget zsebeltek be. 1925-ben a magyarországi gyógyszertárakban a legnagyobb orvosi ki-

szerezésű, tíz centigrammos kokain ára 14 ezer korona volt, ugyanezt a feketepiacon a kisterjesztőknek 40–50 ezer koronás áron adták el.

A kokaint üvegcsében árulták, folyadék formában, de gyakran előfordult por formában is, amelyet kis szelencékben hordtak maguknál a fogyasztók, hogy egy szipka segítségével bárhol könnyen orrba szippanthassák, mint a tubákot: *„Úgy tudom, hogy a kokaint tabákos szelencékben, por alakjában hozzák a csempészek forgalomba. Én magam megfigyeltem a villamoson egy szemlátomást bágyadtnak látszó, jól öltözött hölgyet, akire egy orvostársam hívta fel a figyelmemet. A hölgy elővett a retiküljéből egy kis szelencét és felszippantotta a kokaint. Röviddel utóbb felvillantak a szemei és éberül felfokozott érdeklődéssel tekintgetett maga körül”* (Pesti Hírlap 1925b).

A KOKAIN JOGI SZABÁLYOZÁSA ÉS A HATÓSÁGI REAKCIÓK

A sajtó által generált morális pánik jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az állam is egyre problémásabbnak tekintette a kokainfogyasztást, és egyre szigorúbb represszív eszközöket alkalmazott vele szemben. A kábítószer-ek orvosi engedély nélküli birtoklása már a vizsgált korszak kezdetétől kihágásnak minősült a közegészségügyi törvény, az 1876. évi XIV. törvény 26. §-a alapján. A kihágás pénzbírsággal vagy 4 napig terjedő fogsággal volt büntetendő. Az akkori büntető törvénykönyv (Csemegi-kódex) a bűncselekmények három kategóriáját ismerte, ezek közül a büntett volt a legsúlyosabb, a vétség a közepesen súlyos, és a kihágás a legkevésbé súlyos bűncselekményeket jelölte.

Az 1912-es hágai egyezmény ratifikálását a Párizs környéki békeegyezményeknek is részévé tették. Így a trianoni békeszerződés 230. cikkelye kimondja, hogy az aláíró országok kötelesek életbe léptetni a hágai egyezményt, és legkésőbb a trianoni szerződés életbe lépésétől számított 12 hónapon belül a szükséges törvényi intézkedéseket megtenni. A hágai egyezmény ratifikálására végül az 1924. évi 7430. M. E. rendelettel került sor, amely kriminalizálta a morfium, az ópium és a kokain engedély nélküli importját, előállítását, termelését, feldolgozását, megszerzését, eladását és forgalomba hozatalát. A törvény ezeket a cselekedeteket kihágásnak minősítette, ez 15 napi elzárással és egymillió koronáig terjedő pénzbüntetéssel volt büntetendő. Az elzárás toloncházban történt, és közigazgatási eljárás keretében szabták ki az illetékes hatóságok (rendőrbírószág).

A hatóságok előszeretettel alkalmazták a Btk. 309. §-át is az elkövetőkkel szemben: *„Aki azon szándékkal, hogy másnak egészségét megrontsa, mérget vagy más ártalmas szert ad be, vagy bármi más módon alkalmaz: öt évig terjedhető börtönnel büntetendő; ha pedig a szer életveszélyes, de ölési szándék nélkül adatott be, vagy alkalmaztatott: a büntetés három évtől öt évig terjedhető fegyház leend”* (Magyarország 1925). A kokainterjesztéssel vádolt személyeket gyakran más bűncselekmények elkövetésével is megvádolták és elítélték (lopás, csalás, hamisítás, közveszélyes munkakerülés).

A rendőrségen és a toloncházban a gyanúsítottat/vádlottat/elítéltet a származásának, társadalmi helyzetének „megfelelő” elbánásban részesítették. A munkás- vagy parasztszármazásúak esetében gyakori volt a verés, az „úriemberek” esetében ritka. A toloncházban való elhelyezésük körülményei is eltérőek voltak. A Mosonyi utcai toloncházban például egyaránt voltak 20–30 főt befogadó zsúfolt termek és 2–4 fő befogadására alkalmas „polgári szobák” is (Magyarország 1931). Viszonylag kevés információt közölt a sajtó a kokainnal kap-

csolatos kihágásokért fogvatartottak helyzetéről, az egyik ilyen ritka beszámoló a 8 Órai Újság (1925h) cikkéből származik, amely szerint „*a toloncházban nyugodtan viselkednek, nincsenek 'rohamaik', nem követelik a gyilkos mérget erőszakkal, nem akarnak meghalni érte, pedig valamennyi szenvedélyes kokainista és morfinista*”.

A Szózat tudósítója 1925 novemberében járt a Mosonyi utcai toloncházban, ahol „*a nagyváros minden szennye leüledik*”, és ahol egy kokainfogyasztó fogvatartottal, Markovits Andorral is interjút készített. Ebből kiderül, hogy a kokain elvonási tünetekkel küzdő fogvatartottakat a kórházban helyezték el. A beszámoló szerint a toloncházban pedáns tisztaság és rend uralkodott, ami Nagy Károly főkapitány-helyettesnek köszönhető, aki „*a kommunizmus alatt lezüllesztett intézményből*” európai színvonalú intézményt teremtett, amelynek „*csak Hollandiában van párja*” (Szózat 1925).

A sajtó már a budapesti kokainláz kezdetén, tehát 1925 márciusában arról számolt be, hogy a rendőrség „*széles körű nyomozást*” folytat a kokaincsempészek leleplezésére, de „*eddig még pozitív eredményt nem tudtak elérni*” (8 Órai Újság 1925a). A következő hónapokban azonban szaporodni kezdtek azok a sajtóbeszámolók, amelyek a kokaincsempészek, illetve -fogyasztók előállításáról számoltak be. Bár a sajtó ritkán adott teljes képet a nyomozásról, leggyakrabban a lakossági bejelentéseket jelölték meg a rendőri intézkedés okaként. 1926-ban a kokaincsempészt a rendőrség már olyan súlyos problémaként azonosította, hogy egy külön detektívcsoport hoztak létre dr. Stéhly Lajos rendőrkapitány vezetésével a terjesztői hálózatok felszámolására (8 Órai Újság 1926j).

1926 decemberében az állami reakció a következő szintre lépett, amikor a Belügyminisztérium – a Népjóléti Minisztérium kérésére – külön osztályt állított fel a kokainkereskedelem felszámolására (Az Est 1925c). A Belügyminisztérium ezen osztályát „*Kábítószerket Ellenőrző Szervnek*” nevezték, feladata volt a hazai kábítószer-forgalom ellenőrzése, a kábítószer ipari felhasználásának engedélyezése iránt benyújtott kérelmek elbírálása, az engedélyek nyilvántartása, behozatali és kiviteli engedélyek megadása (Schuler 1927). A rendőrség pontos fényképes nyilvántartást vezetett mindazokról a kokainfogyasztókról és -terjesztőkről, akik a látókörébe kerültek. Az Est (1927d) szerint „*éppen olyan módon, mint ahogyan a betegeshajlamú férfiakról*”, tehát a saját nemükkel szexuális kapcsolatot folytató férfiakkól. A férfiak közötti homoszexuális cselekmények ekkor még bűncselekménynek számítottak (Takács–P.Tóth 2016).

A minisztérium elhatározta a kokainfogyasztók rendőri felügyelet alá helyezését és a kokainüzérek kitiltását a fővárosból – ugyanis az volt az általános vélekedés, hogy a rendőrség a túlságosan enyhe jogszabályi környezet miatt nem tud kellő eréllyel fellépni a kokainkereskedelem ellen (8 Órai Újság 1927b). A következő időszakban több esetben is sor került a kokain terjesztésével vádolt személyek Budapestről történő kitiltására. 1927. május 8-án például kilenc nőt és harminc férfit tiltott ki Budapest területéről a rendőri hatóság a kokainnal kapcsolatos tiltó jogszabályok megsértése miatt, emellett többüket súlyos pénzbüntetéssel és elzárással is sújtotta (8 Órai Újság 1927d). A rendőri felügyelet alá helyezett kokainfogyasztónak pedig a nap bizonyos órájában, főképp este 9-kor lakásában kellett tartózkodnia, ahol a rendőrök ellenőrizték, nyilvános helyen, mulatóban nem jelenhetett meg, és amennyiben ezt megszegte, akkor büntetését elzárásra változtatták (Az Est 1927c). Baranyai Zoltán (1930) a Magyar Szemlében azt írja, hogy 1926 és 1930 között 137 személyt tartott nyilván a rendőrség kábítószer-élvezőként, és 288 személyt juttatott a bíróságok kezére.

A Belügyminisztérium rendeletei is érintették a kérdést. A Belügyminiszter 1927. évi 151000. számú rendelete, bár közvetlen utalást nem tesz a kokainra, a „külföldről beszüremkedő káros befolyások” ellen kívánta megvédeni az „ifjúság testi és lelki épségét”, és elrendelte a szórakozóhelyek folyamatos monitorozását és „a jó erkölcsbe ütköző” cselekedetek tilalmát. Az 1927. évi 160.100/1926. számú körrendelet 27. §. (7) bekezdése pedig megtiltotta a kéjnők számára, hogy orvosi rendelet nélkül kokaint tartsanak maguknál. A Belügyminisztérium külön nyomozócsoportja elsősorban a szexmunkások körében fejtett ki nyomozati tevékenységet, a kokainfogyasztáson kapott nőket előállították, közülük többeket több hónapi elzárásra, illetve a fővárosból való kitiltásra ítélték (Az Est 1927e), ami ezeknek a nőknek – és gyermekeiknek – valószínűleg a megélhetésük elvesztését jelentette. Ez összhangban állt a korabeli prostitúció-szabályozás patriarchális szemléletével, amely a szexmunkásokban veszélyes, deviáns csoportot látott, velük szemben a klient és a társadalmat védte, és nem vette figyelembe, hogy ezek a gyakran szerencsétlen sorsú nők azok, akik a legveszélyeztetettebbek, és akik a leggyakrabban válnak bűncselekmény áldozatává. A szigorúbb kokain-kontroll gyakorlatilag egy újabb eszközt adott az állam számára, hogy ezt a marginalizált népet fegyelmezze.

A korra jellemző volt az a felfogás, hogy a kokainpiac kizárólag kínálatcsökkentő eszközökkel záros határidőn belül megszüntethető – tehát a terjesztők kézre kerítésével a kokain forrását sikerül elzárni, mint valamilyen csapot, így a fogyasztók szer nélkül maradnak. Ez a ma már naivnak minősülő felfogás tükröződött a rendőrségi razziákról szóló lelkes beszámolóiban. Miután azonban ezek a razziák nem értek el tartós eredményt, és a felszámolt terjesztői hálózatok helyébe újak léptek, a sajtó az eredménytelenségért az enyhe jogszabályi környezetet hibáztatta. „A főkapitányság egyre-másra tartja a kokain-razziákat, radikális módon azonban nem lehet a veszedelmes fehér mérge terjesztői ellen föllépni, mert az elfogott kokainistákat, törvényes rendelkezés hiányában legfeljebb néhány százezer koronás pénzbüntetés után szabadon kell bocsátani” – írja például Az Est (1927f).

1929 januárjában a már említett Kövess Jenő báró halálesete újra felborzolta a kedélyeket és a kokainra irányította a közvélemény figyelmét, a rendőrség pedig ismét nyomás alá került, hogy számolja fel a kokainkereskedelmet. A kor hierarchikus társadalmi berendezkedését ismerve nem meglepő, hogy egy a magasabb társadalmi osztályokból származó áldozat jóval erőteljesebb reakcióra ösztökélte a hatóságokat, mint azok az utcalányok, akiknek a halála még egy mínuszos hírt sem kapott a sajtóban. A rendőrség nagyszabású razziát tartott a „főváros kokainista negyedében”, illetve a VII. és a VIII. kerület „bűntanyáin”. Összesen 40 személyt állítottak elő. Az Est (1929d) beszámolójában ekkor már megjelenik a kétely azzal kapcsolatban, hogy vajon mennyire hatékony eszköz a rendőrségi razzia a kokain-fogyasztás felszámolására: „A rendőrség tudja, – a múltak tapasztalataiból kiindulva – hogy hosszú időre nem adnak kielégítő eredményt ezek a razziák, de rövidebb időre mégis féken tartják a veszedelmes embereket, féken tartják a kokainistákat, a méreggel üzérkedőket”.

Magyarország a nemzetközi fórumokon a nemzetközi kábítószer-kereskedelem visszaszorításának szószólója volt, hiszen Németországgal szemben nem állított elő kokaint, így a kereskedelemhez nem fűződött üzleti érdeke. Így a magyar diplomácia a Népszövetség ülésein is az amerikai javaslat mögött állt, amely limitálta volna az egyes országok drogtermelését. 1928-ban kezdte meg működését a Kabay János által szabadalmaztatott, forradalmian új eljárást alkalmazó büdsszentmihályi Alkaloida gyár, ennek termelése azonban belefért

volna az amerikai javaslatban az orvosi célú gyártás számára előírt keretbe. Az amerikai javaslatot azonban a drogkereskedelemben érdekelt nagyhatalmak megbuktatták, az elfogadott egyezmény végül jóval gyengébb ellenőrzést írt elő. Gróf Apponyi Albertné a Népszövetség 1929. évi közgyűlésén hozzá is szólt ehhez a kérdéshez. Elmondta, hogy addig, míg a bódítószerek gyártása nincs korlátozva, a velük való, meg nem engedett üzérkedést lehetetlen megszüntetni. Ezért reméli, hogy előveszik az amerikai tervezetet, és a limitálást valamely formában mielőbb megvalósítják (Baranyai 1930).

Az 1925-ös genfi kábítószer-egyezmény kapóra jött a hazai hatóságoknak, amelyek addigra már maguk is a hazai jogszabályok szigorítását tervezték. Az egyezmény minél előbbi törvénybe iktatását a Magyar Nőegyesületek Szövetsége is kérte a belügyminisztertől (Az Est 1929f). Az egyezmény hazai ratifikálására azonban csak az 1930. évi XXXVII. törvényben került sor. A törvény 3.§-a kihágásból büntetté minősítette a kábítószerek engedély nélküli tartását, raktározását, országba való behozatalát, onnan való kivitelét, terjesztését és gyártását, amelyet 6 hónap fogházzal rendelt büntetni. A visszaeső bűnelkövetők esetében a törvény két év börtönbüntetést szabott ki.

EGÉSZSÉGÜGYI ÉS SZOCIÁLIS REAKCIÓK

Az orvosi szakirodalomban az 1920-as évek előtt a kokain elsősorban annak helyi érzéstelenítésben betöltött szerepe miatt jelenik meg. A 20-as évek második felében ez a kép megváltozik, és egyre gyakrabban esik szó a kokainról mint problémás, függőséget okozó szerről. Dr. Vámosy Zoltán már említett, *Élvezeti szereink méreghatása* című, 1928-ban publikált cikke az egyik első átfogó tanulmány a Magyarországon fogyasztott tudatmódosító szerek egészségügyi hatásainak felméréséről (Vámosy 1928).

A kokainfüggők kezelése az ideg- és elmeegógyintézetekben történt. A két legnagyobb intézmény az 1868-ban alapított Budapest-Lipótmezei m. kir. Állami Elme- és Ideggyógyintézet (OPNI emlékoldal) és az 1884-ben alapított Budapest-Angyalföldi m. kir. Állami Elme- és Ideggyógyintézet. E két állami elmeegógyintézet mellett számos más kórház is létesített ideg- és elmeosztályokat. Ezekben mind kezelhettek a – korabeli szóhasználatlal élve – „*méregszomjas*” beteget.

A drogfüggőség kezelésének, a drogfüggők ellátásnak kérdése nagyon ritkán merül fel a média-beszámolóknak, hiszen a kokainnal kapcsolatos legtöbb sajtóbeszámoló mínuszos rendőrségi hír, esetenként a saftos részleteken csámcsogó bulvárhír volt. A kor újságíróinak jelentős része kizárólag rendészeti problémát látott a kokain-jelenségben, a függőséget a jellem és akarat hiányosságának tartották, és ritkán jelenik meg, hogy a függőség kezelhető betegség vagy menedzselhető viselkedési minta is lehet. A Pesti Napló egyik beszámolója azon ritka kivételek egyike, amelyben megszólaltatnak egy olyan kokainfüggőt, aki a felépülés útjára lépett és az Új Szent János kórházban detoxikálták. „*Különösen ez az utóbbi fontos, a fehérmérgek áldozatait illetőleg, mert általánosságban az a hiedelem, hogy a kokain vagy morfium szenvedélyből nem lehet meggyógyulni. Pedig lehet, hiszen ő maga mondja, a főváros egyik legismertebb és még hat hónappal ezelőtt a sír szélén álló kokainistája és morfinistája; Reiner Miklós banktisztviselő*” – írja a témáról többször író Szűcs Nándor (1924) a Pesti Napló hasábjain.

Jellemző volt egyfajta csodavárás a drogfüggőséget kezelő csodagyógyszerre, amely gyorsan és egyszerűen megszünteti a drogfüggőséget. A 20-as években vált divattá az a tudományos bizonyítékokat nélkülöző autoimmun-teória, amely szerint a drogfüggőség nem más, mint egy fertőző betegség, amelynek során a szervezetbe került toxinok autoimmun reakciót váltanak ki (Campbell 2007:18). Ennek nyomán különféle „antitoxikus” gyógyszercsoportokat alakítottak ki, amelyek közül a leghírhedtebbé az ún. Narcosan vált, amely különféle proteinekből és vitaminokból álló keverék volt, ami több halálesetet is okozott. A kezelésnek ezt az új „forradalmi” módszerét a magyar sajtó is felkapta, Az Est (1927g) például 1927. január elsejei számában címlapon közölt kétoldalas beszámolót a „csodaszerről”, ami „az összes kábítószernek az orvossága”, és „új embert csinál a testileg, lelkileg tönkrement alkoholistából”. Miután több kutató is bizonyította, hogy a Narcosan kezelés sikeressége mögött álló fantasztikus statisztikák légből kapottak, ez a „terápia” is eltűnt a történelem süllyesztőjében.

A kokainisták voltak az egyik vásárlói célcsoportja a Ferenc József keserűvíznek is. A reklám szerint „mindazon mérgezési esetek leküzdésénél, melyeket romlott élelmiszerek, valamint túlsók ivás és dohányzás, vagy morfium és kokain élvezete idéz elő, a természetes 'Ferenc József' keserűvíz használata fontos segédeszközt képez” (Az Est 1927i).

A drogfüggők ambuláns ellátása – szenvedélybetegek nappali ellátása, az alacsonyküszöbű szolgáltatások, az utcai megkeresés – a 20-as években még nem létezett. Nem léteztek drogambulanciák, a kokainfüggőknek kizárólag kórházi kezelésre volt lehetősége valamelyik tömegintézményben (ha tehető volt, akkor egy kisebb magánintézményben). Ez természetesen igen megnehezítette a kokainfüggők korai kezelésbe jutását, a legtöbb függő már a drogkarrierje előrehaladott fázisában került kapcsolatba az ellátórendszerrel. Ezt a problémát felismerte Dr. Oláh Gusztáv, a Lipótmezei elmeorvosi intézet (a későbbi OPNI) igazgatója is, aki a Pesti Hírlapnak (1925c) adott nyilatkozatában kitért arra, hogy új alapokra kellene helyezni a pszichiátriai ellátást. Olyanra, ami „teljesen mellőzi a bürokratikus és bírói eljárásokat” és megszünteti az elmeorvosi intézetek „tébolyda jellegét”, hogy destigmatizálja a pszichiátriai betegségeket. Kezdeményezésére „alacsonyküszöbű” tanácsadó irodát hoztak létre a kórházban: „A jövő héten a mi intézetünk kapujára is kiszögezzük egy táblát, amelyen közöljük mindenkivel, akit illet, hogy kedély- és idegbetegeknek ingyenes hibaigazítást és tanácsot adunk. Remélem ez is hozzájárul majd ahhoz, hogy a kokainisták minél nagyobb számban igénybe vegyék a segítségünket. Biztosítjuk őket legteljesebb diszkréciókról és meg lehetnek győződve arról is, hogy nem marad rajtuk felgyógyulásuk után semmiféle formában az elmeorvosi intézeti bélyeg”. Oláh utóda, Dr. Fabinyi Rudolf továbbvitte a pszichiátriai betegek a közösségben történő, nyílt, szociális és egészségügyi kezelésének eszméjét, és 1926-ban kiszervezte az Oláh által alapított irodát az intézeten kívülre, két vöröskeresztes nővér alkalmazásával. Egészen a 30-as évekig kellett várni, amíg országos szinten is elkezdtek az ún. lelki gondozóállomások kiépítését (Budapesti Statisztikai Közlemények 1927).

ÖSSZEFOGLALÁS

Már Durkheim (2003) leírta a századfordulón azt a jelenséget, hogy a gyors társadalmi változások hatására a társadalmi normák meggyengülnek, a deviáns cselekedetek gyakorisága nő. Az első világháborút, a forradalmi és ellenforradalmi megrázkódtatásokat, az ország területi egységének megbomlását és a gazdasági összeomlást átvészelő Magyarországon a kokainfogyasztás mint deviancia tömeges elterjedését ezekre a megrázkódtatásokra vezették vissza. Az 1920-as évek kokain-epidémiája azonban a valós közegészségügyi-bűnügyi súlyán jócskán túlmutató szerepet kapott a korabeli Magyarország nyilvánosságában. A kor médiafogyasztója egy sajtósági szociális prizmán keresztül átszűrődő torzképet látott erről a jelenségről. Bár a fogyasztók számának növekedése kétségkívül reális közegészségügyi és szociális kockázatokat jelentett, az ezektől való eltúlzott félelemben egy jóval mélyebb egzisztenciális szorongás nyilvánult meg. A sajtóbeszámolóiban a kokainfogyasztás terjedése a társadalom morális értékrendjének teljes fellazulásával fenyegetett – a kokainistában a modern, gyökértelen, kozmopolita és hedonista embertípust, életstílust kárhoztatták.

A morális pánik kialakulásában három szereplő kölcsönhatása játszott szerepet: a sajtó, amely a jelenségnek túlzott figyelmet biztosított és felnagyította azt, a közvélemény, amely fokozott érdeklődést tanúsított és gyors megoldást követelt, és a jogalkalmazó hatóságok, amelyek ennek megfelelően túlreagálták a jelenséget. A sajtóhíradásokon keresztül bemutattuk, miként vált a jogalkalmazó hatóságok munkája szervezetettebbé, és miként lépett egyre magasabb szintre az alkalmazott represszív eszközök súlyossága tekintetében, ami megfeleltethető Stanley Cohen (1973:86) a diffúzió és az eskaláció kifejezésekkel leírt folyamatnak.

Lényeges különbség a Cohen által leírt, a 60-as évek nagyvárosi fiatal „huligánjaival” szemben megnyilvánuló morális pánik jelenség és a 20-as évek kokain-láza között, hogy a 20-as évek Budapesten a generációk közötti konfliktus (felnőttek–fiatalok) nem jelenik meg hangsúlyosan. A média által azonosított devianst elsősorban életmódja és nem életkora különbözteti meg a normakövető állampolgárok csoportjától. A morális pánik mindazonáltal ebben az esetben is a Cohen által leírt fázisokat követte:

1. A kokainfogyasztók mint a társadalmi normákra fenyegetést jelentő csoport azonosítása a médiában (az 1923–24-es időszak cikkeiben).
2. A fenyegetés könnyen felismerhető szimbolikus formát kap: a kokaint a méreggel, a kokainfogyasztást az örüllettel, a fogyasztót a bűnözővel párhuzamba állító sztereotípiák elhíntése (színes beszámolók a budapesti mulatókból).
3. Az élénken ábrázolt fenyegetés felháborodást vált ki a társadalomból.
4. A társadalmi felháborodás hatósági reakciókat vált ki – ez nyomon követhető a jogalkalmazó hatóságok egyre szigorodó kontroll-tevékenységén.
5. A szigor visszahat a deviáns csoport tagjaira: a kokainfogyasztók a társadalmi kirekesztés miatt gyakran elveszítik az egzisztenciájukat, mint láthattuk, az egyik szankció éppen a fővárosból való kitoloncolás volt.

A 20-as évek kokainfogyasztási hulláma az első országos szintű kábítószer-fogyasztással kapcsolatos morális pánikjelenséget váltotta ki Magyarországon – de nem az utolsót. A 70-es évek végén a hippikkel, majd a 80-as években a punkokkal és alternatív fiatalokkal, a 90-es években a raverekkel, majd a goa és a techno szubkultúrákkal szemben generált morális pánikok igen hasonló lefolyásúak és hatásúak voltak. Bár egyetlen dön-

téshozó sem ismerné ezt el, a tömegmédiá által generált morális pánikoknak mind a mai napig jóval nagyobb szerepük van a drogpolitikával kapcsolatos döntések meghozatalában, mint a tudományos diskurzusoknak. Ezeknek a folyamatoknak, kölcsönhatásoknak a megértése kulcsfontosságú a drogjelenség és a drogpolitika befolyásolása szempontjából.

HIVATKOZÁSOK

- 8 Órai Újság (1923) Pestre is megérkezett a kokain-szenvedély. *8 Órai Újság*, december 6, 5.
- 8 Órai Újság (1925a) Budapesten rohamosan terjed a kokain-szenvedély. *8 Órai Újság*, március 22, 7.
- 8 Órai Újság (1925b) A morfium, a kokain és az ópium áldozatai. Százsámra hamisítják a morfium és kokain orvosi receptjeit. *8 Órai Újság*, augusztus 9, 14.
- 8 Órai Újság (1925c) Kokaincsempészes miatt eljárás indult egy fogorvos ellen. *8 Órai Újság*, július 5, 6.
- 8 Órai Újság (1925d) Újabb kokaincsempész bandát lepleztek le. *8 Órai Újság*, október 11, 9.
- 8 Órai Újság (1925e) Nemzetközi szélhámosok, kokaincsempészek egy görög-ortodox érsek palástja mögött. *8 Órai Újság*, november 25, 3.
- 8 Órai Újság (1925f) Hurokra került kokain-csempészek. *8 Órai Újság*, augusztus 7, 5.
- 8 Órai Újság (1925g) A morfium, a kokain és az ópium áldozatai. Százsámra hamisítják a morfium és kokain orvosi receptjeit. *8 Órai Újság*, augusztus 9, 14.
- 8 Órai Újság (1925h) A morfium, a kokain és az ópium áldozatai. *8 Órai Újság*, augusztus 9, 14.
- 8 Órai Újság (1926a) Tettenértek egy nőt, aki hamisított orvosi recepttel akart kokaint vásárolni. *8 Órai Újság*, szeptember 4, 2.
- 8 Órai Újság (1926b) Gábor Ernő színészt kokaincsempészes miatt őrizetbe vették. *8 Órai Újság*, november 10, 6.b
- 8 Órai Újság (1926c) Könnyelműség és kokainszenvedély a halálba vitte dr. Ónody Lászlót. *8 Órai Újság*, január 22, 6.
- 8 Órai Újság (1926d) A leleplezett kokaincsempészek. *8 Órai Újság*, szeptember 22, 8.
- 8 Órai Újság (1926e) A titokzatos Madame Seraphine tündöklése és bukása. *8 Órai Újság*, november 16, 3.
- 8 Órai Újság (1926f) Hochhauser Izsónét, úgyis mint Madame Seraphimet előállították. *8 Órai Újság*, november 26, 3.
- 8 Órai Újság (1926g) A kínai házalók. *8 Órai Újság*, május 12, 10.
- 8 Órai Újság (1926i) A rendőrség kiirtja az elharapózott kokain-szenvedélyt. *8 Órai Újság*, december 28, 8.
- 8 Órai újság (1927a) Öngyilkosságot kísérelt meg a rendőrségi cellában egy kokaincsempésznő. *8 Órai Újság*, március 15, 5.
- 8 Órai Újság (1927b) Őrizetbe vették a budapesti kokaincsempészek vezérét. *8 Órai Újság*, február 12, 5.
- 8 Órai Újság (1927c) Elfogtak egy veszedelmes kokainüzért, aki maga is a kokain rabja. *8 Órai Újság*, március 2, 10.
- 8 Órai Újság (1927d) Kokaincsempészesért kilenc nőt és 30 férfit örökre kitiltottak a főváros területéről. *8 Órai Újság*, május 8, 5.
- 8 Órai Újság (1929) Egy kokainüzért négyhónapi fogházra ítélték és azonnal letartóztattak. *8 Órai Újság*, július 18, 5.
- Bajzáth S. – Tóth E. – Rácz J. (2014) *Repülök gyógyszerrel. A kábítószerelés története a szocialista Magyarországon*. Budapest: L'Harmattan.
- Balázs J. (1925) Hudovemig orvostanár a lelkibetegségekről és a morfinizmusról. *Szózat*, október 21, 5.
- Baranyai Z. (1930) Morfiománia, kokaionmánia. *Magyar Szemle*, 1–4, 108.
- Beck, J. (1998) 100 Years of "Just Say No" Versus "Just Say Know": Reevaluating Drug Education Goals for the Coming Century. *Evaluation Review*, 1, 15–45. <https://doi.org/10.1177/0193841x9802200102>
- Berrige, V. (2013) *Demons: Our Changing Attitudes To Alcohol, Tobacco & Drugs*. Oxford: Oxford University Press, 115. <https://doi.org/10.1108/dat-03-2015-0009>
- Bewley-Taylor, D. (2001) *United States and International Drug Control, 1909–1997*. London: Continuum.
- Briesen, D. (2005) *Drogenkonsum und Drogenpolitik in Deutschland und den USA: Ein historischer Vergleich*. Frankfurt am Main <https://doi.org/10.1007/978-3-322-95890-7>
- Buxton, J. (2006) *The political economy of narcotics: Production, consumption and global markets*. Zedbooks: London.
- Campbell, N. D. (2007) *Discovering Addiction: The Science and Politics of Substance Abuse Research*. Ann Arbor: University of Michigan Press. <https://doi.org/10.3998/mpub.269246>
- Cohen, S. (1973) *Folk Devils and Moral Panics*. St Albans: Paladin. <https://doi.org/10.4324/9780203828250>
- Comfort, A. (1967) *The Anxiety Makers*. Nelson: London.
- Dillehay, T. D. et al. (2001) Early Holocene Coca Chewing In Northern Peru. *Antiquity*, 326, 939–953. <https://doi.org/10.1017/s0003598x00067004>
- Durkheim, E. (2003) *Az öngyilkosság*. Budapest: Osiris.

- Az Est (1923) Titkos kokain- és morhium-börzék. *Az Est*, szeptember 16, 4.
- Az Est (1925a) Öngyilkos színésznő. *Az Est*, június 18, 11.
- Az Est (1925b) Szigorú rendszabályok a kokain-árusok ellen. *Az Est*, augusztus 7, 6.
- Az Est (1925c) Leleplezték a kokain-csempészek külföldi összeköttetéseit. *Az Est*, október 17, 6.
- Az Est (1926) A kokain áldozata. *Az Est*, június 11, 10.
- Az Est (1927a) Október 7-én kezdődik a kokain elleni harc a Budapesti Színházban. *Az Est*, október 1, 13.
- Az Est (1927b) Négerek. Charleston. *Az Est*, február 16, 10.
- Az Est (1927c) Elfogták a legveszedelmesebb budapesti kokainüzért. *Az Est*, március 2, 6.
- Az Est (1927d) Szigorú rendszabályok a kokain rabjai ellen. *Az Est*, március 2, 6.
- Az Est (1927e) Kilenc nőt és harminc férfit sújtottak a legmagasabb büntetéssel kokainkereskedés miatt. *Az Est*, május 3, 3.
- Az Est (1927f) Elfogtak hét kokainüzért. *Az Est*, január 30, 16.
- Az Est (1927g) Az alkohol, nikotin, morhium és a kokain áldozatait gyógyítani lehet. *Az Est*, január 1, 1.
- Az Est (1927i) Mindazon mérgezési esetek... *Az Est*, május 10, 9.
- Az Est (1928a) Kokainüzérkedésért tizenöt napi fogház és 80 pengő pénzbüntetés. *Az Est*, január 20, 6.
- Az Est (1928b) A rendőrség tetten ért két kokainüzért. *Az Est*, május 20, 16.
- Az Est (1929a) Felmentettek két újságíró, akik Gábor Ernő volt színészt kokain-üzérkedéssel vádolták. *Az Est*, március 10, 6.
- Az Est (1929b) Erdélyi Béla sírva fakadt a tárgyaláson. *Az Est*, január 4, 1-3.
- Az Est (1929c) Két pesti színész kokain-tárgyalása. *Az Est*, június 19, 1.
- Az Est (1929d) Nagy 'kocsz' razzia volt az éjjel. *Az Est*, január 27, 8.
- Az Est (1929e) Erélyesen nyomoz a debreceni rendőrség a debreceni kokain-üzelmek után. *Az Est*, február 17, 9.
- Az Est (1929f) A Magyar Nőegyesületek Szövetsége a kábítószer ellen. *Az Est*, március 19, 10.
- Esti Kurír (1925) A lélekelemzést legújabbán aktív technikával gyorsítják a pszichoanalitikusok. *Esti Kurír*, december 25, 20.
- Filler, L. (1976) *The Muckrakers: New and Enlarged Edition of Crusaders for American Liberalism*. University Park: Pennsylvania State University Press.
- Fodor L. (1924) Banán és kokain. *Magyarország*, november 13, 6.
- Gold, M.S. – Miller, N.S. (1997) Cocaine (and crack): neurobiology. In Lowinson JH, Ruiz P (szerk.) *Substance abuse. A comprehensive textbook*. Third edition, New York: The American Psychiatric Press.
- Goode, E. and Ben-Yehuda, N. (1994) *Moral Panics: The Social Constructions of Deviance*. Oxford: Blackweel.
<https://doi.org/10.1093/sf/75.4.1514>
- Gootenberg, P. (1999) (szerk.) *Cocaine: Global Histories*. New York: Routledge.
- Gróh G. (2017) Az élet maga... *Magyar Szemle*, XXVI. 9–10. URL: http://www.magjarszemle.hu/cikk/20060815_az_elet_maga
- Helfand, W. H. (1980) Vin Mariani. *Pharmacy in History*, 22, 11–19.
- Hoffmann, A. (2012) *Drogenkonsum und -kontrolle: Zur Etablierung eines sozialen Problems im ersten Drittel des 20. Jahrhunderts. Perspektiven Kritischer Sozialer Arbeit*. Berlin: Vs Verlag, 93–94. <https://doi.org/10.1007/978-3-531-94045-8>
- Jávorszky B. (2014) *A magyar jazz története*. Budapest: Kossuth.
- Jemnitz S. (1925) Chocolate Kiddies. *Népszava*, november 3, 9.
- Jill, J. (1996) *Hep-Cats, Narcs, and Pipe Dreams: A History of America's Romance with Illegal Drugs*. New York: Scribner, 1996.
<https://doi.org/10.1097/00005053-199805000-00017>
- Kitzinger D. (2000) A morális pánik elmélete. *Replika*, 40,24.
- Lewy, J. (2008) The Drug Policy of the Third Reich. *Social History of Alcohol and Drugs*, 2, 145.
- Lénárt A. (1925) Bűn, vér, forró élet és halál. *Szózat*, március 1, 11.
- Magyarország (1923) Kokain-divat Budapesten. *Magyarország*, április 26, 6.
- Magyarország (1925) Kokaint gyémántért. *Magyarország*, október 7, 7.

- Magyarország (1926a) Mascagni: a jazz a lélek ópiuma. *Magyarország*, július 19, 8.
- Magyarország (1926b) Ötvenezer morfinista van Budapesten. *Magyarország*, július 23, 4.
- Magyarország (1926c) A budapesti kokainisták Zágráb felől kapják a fehér mérget. *Magyarország*, augusztus 8, 4.
- Magyarország (1927) Nincs kokó! *Magyarország*, január 26, 2.
- Magyarország (1931) A börtön pokla és a szabadság mennyországa között. *Magyarország*, július 5, 13.
- Musto, D. (1999) *The American Disease: Origins of Narcotic Control*. Oxford: Oxford University Press.
- Nadelmann, E. (2006) *Policing the Globe*. Oxford University Press: Oxford.
- Népszava (1923) Illúzió. *Népszava*, március 1, 5.
- Népszava (1925a) Mozi. *Népszava*, augusztus 22, 14.
- Népszava (1925b) Kokainnal üzérkedtek. *Népszava*, augusztus 6, 7.
- Népszava (1928) Josephine Baker a Royal-Orpheumban. *Népszava*, május 3, 13.
- Népszava (1930) Elfogott kokainüzérek. *Népszava*, június 3, 12.
- Nordau, M. (1993) *Degeneration*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Ogren, K. J. (1989) *The Jazz Revolution. Twenties America & the Meaning of Jazz*. Oxford: Oxford University Press. OPNI emlékdal, <https://sites.google.com/site/opniweb/home>.
- Orvostudományi Szemle (1928) H. Hartmann: Kokainizmus és homoszexualitás. *Orvostudományi Szemle*, március 1, 215.
- Pálosi E. (1927) Budapest kriminalitása és mortalitása az 1900-1925 években. *Budapest Statisztikai Közlemények*, 3, 104.
- Pendergrast, M. (1993) *For God, Country, and Coca-Cola: The Unauthorized History of the Great American Soft-Drink and the Company that Makes It*, New York: Scribner, 1993, 1–4. <https://doi.org/10.2307/1251921>
- Pesti Hírlap (1925a) Wallace Reid a kokain áldozata. *Pesti Hírlap*, augusztus 19, 11.
- Pesti Hírlap (1925b) Oláh Gusztáv tanár, az Elmevédelmi Liga magyar osztályának elnöke, a kokainistáról. *Pesti Hírlap*, január 18, 5.
- Pesti Hírlap (1926) A rendőri fogalmazó véletlen találkozása a kokaincsempésző színésszel. *Pesti Hírlap*, november 16, 9.
- Pesti Hírlap (1927) Harc a kokain ellen. *Pesti Hírlap*, január 20, 6.
- Pesti Hírlap (1928a) Tiltakozás Josephine Baker fellépése és az operettrevük ellen. *Pesti Hírlap*, április 16, 8.
- Pesti Hírlap (1928b) Josephine Baker Budapesten. *Pesti Hírlap*, április 24, 13.
- Pesti Hírlap (1928c) Mascagni a jazz ellen. *Pesti Hírlap*, május 31, 14.
- Pesti Napló (1925a) A fehér méreg. *Pesti Napló*, augusztus 17, 9.
- Pesti Napló (1925b) Kézrekerültek a titkos kokainárusok. *Pesti Napló*, augusztus 6, 7.
- Püskösti A. (1924) Ófelsége, a kokain. *Az Ujság*, november 30, 5.
- Room, R. (2007) Az alkohol- és droghasználathoz kapcsolódó stigma és szociális egyenlőtlenségek. Ford. Sárosi Péter. *Addiktológia: addictologia hungarica*, 3, 232–254.
- Sárosi, P. (2007) Egy nemes kísérlet kudarca: Az amerikai alkoholtilalom. *Beszélő*, 2, 39–57.
- Schleich, K. L. (1921) Kokainizmus. *Das Tagebuch* (1921.10.29.), 1311–1315.
- Schuler D. (1927) Hatósági és társadalmi embervédelem Budapesten. *Budapesti Statisztikai Közlemények*, 90, 218.
- Somló I. (1924) A siberek inváziója után a kábítószeres rémulalma Berlinben. *Ujság*, október 4, 6.
- Starks, M. (2016) *Cocaine Fiends and Reefer Madness. History of Drugs in the Movies 1894–1978*. Berkeley: Ronin. <https://doi.org/10.2307/3697315>
- Streissguth, T. (2007) *Roaring Twenties*. New York: Facts On Files.
- S.Z. (1927) Kokain. *Pesti Hírlap*, július 16, 4.
- Szállási Á. (1998) Kosztolányi Dezső (1885–1936), az orvosok és betegsége. URL: http://mek.oszk.hu/05400/05439/pdf/Szallasi_Kosztolanyi.pdf
- Szántó F. (1981) Lakások, bérek, árak. Életviszonyok az 1920-as években egy iparvidéken. *História*, 1, 24–25.

- Színházi Élet (1924) Kokainbarlang egy budapesti színházban. *Színházi Élet*, 4, 22.
- Szózat (1925) Nagy Károly főkapitány- helyettes európai nívójúra emelte a toloncházat. *Szózat*, november 14, 4.
- Szóllósi Zs. (1926) Mámor nélkül. *Ujság*, január 17, 6.
- Szűcs Nándor (1924) Budapest éjjeli életébe bevonult a kokain. *Pesti Hírlap*, november 16, 7.
- Szűcs Nándor (1925) Gyilkol a fehér mérge. *Pesti Napló*, május 10, 13.
- Tábori K. (1923) Különös bűntettek. *Tolnai Világlapja*, július 11, 17.
- Takács J. – P.Tóth T. (2016) Az „Idegbizottság” szerepe a homoszexualitás magyarországi dekriminalizációjában. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle* 6(2): 207–223.
- The International Opium Convention, signed at the Hague, January 23, 1912, and subsequent relative papers (1912).
- Ujság (1925) Rónainé üzleteinek közvetítője elmondja, hogyan keveredett bele a hirhedt csalási ügybe. *Ujság*, szeptember 4, 8.
- Ujság (1926a) Egy veszedelmes kalandor terjesztette Budapesten a fehér mérget. *Ujság*, augusztus 26, 3.
- Ujság (1930) Börtönnel és fogházzal sújtja az új a kokainistákat. *Ujság*, október 26, 33.
- Vámossy Z. (1928) Élvezeti szereink méreghatása. *Természettudományi Közlöny*, 60, 466.
- Weiszberg Zs. (1887) A legújabb divatú mérge. *Természettudományi Közlöny*, 87, 76–79.
- Wissler, A. (1931) *Die Opiumfrage*. Berlin.
- Young, J. (2009) Moral Panic: Its Origins in Resistance, Resentment and the Translation of Fantasy into Reality. *British Journal of Criminology*, 49, 13. <https://doi.org/10.1093/bjc/azn074>
- Ziemann, B. (2010) Weimar Was Weimar: Politics, Culture and the Emplotment of the German Republic. *German History*, 28, 542–71.
- Zinberg, N. (2005) Függség és kontroll. Drog, egyén és társadalom. Budapest: Nyitott Könyvműhely.

FÜGGELÉK

A KOKAIN FELFEDEZÉSE ÉS HASZNÁLATÁNAK ELTERJEDÉSE

A kokaint a koka-cserjéből állítják elő. Az *Erythroxylaceae* családba tartozó növény, az Andok keleti magashegyi lejtőin őshonos. Levelei tartalmazzák a kokain alkaloidát, amely enyhe élénkítő, éhségcsillapító, helyi érzéstelenítő és fájdalomcsillapító hatásaiért felelős. Ezek a hatások több ezer éve ismertek az őslakók számára, régészeti leletek tanúskodnak arról, hogy már nyolcezer évvel ezelőtt is létezett a koka-levél rágásának szokása. A koka-rágás illetve a koka-tea fogyasztása számos őshonos civilizációban szakrális, rituális jelentőséget kapott, így például az Inka Birodalomban, amelynek régészeti hagyatékában számos emlékét megtaláljuk, például a koka-levelet rágó embereket, az ún. *cocquero*-kat ábrázoló szobrocskákat (Tom D. Dillehay et al. 2001).

Bár a koka hatásai ismertek voltak a nyugati tudomány számára, a hatásokért felelős kokain alkaloidát először a német Friedrich Gaedcke tudta izolálni 1855-ben. A kokain laboratóriumi előállításának folyamatát egy másik német vegyész, Albert Niemann fejlesztette ki 1860-ban egy PhD kutatás keretében. A kokain iránti orvosi érdeklődés a következő években exponenciálisan megnőtt, miután Karl Köller bécsi orvos először publikált annak helyi érzéstelenítésben betöltött kitűnő szerepéről, különösen olyan műtétek esetén, ahol az altatás lehetetlen volt (pl. szemműtét). Köller kollégája, Sigmund Freud 1884-ben jelentette meg híres művét (*Über Coca*), amely jelentősen hozzájárult a kokain népszerűségéhez. Jól jellemzi a megnövekedett tudományos érdeklődést, hogy 1885-ben a *British Medical Journal* egyetlen kötetében 67 cikket publikáltak ebben a témában (Berrige 2013:115).

Mivel a koka-cserje kizárólag speciális környezetben terem meg (párás, meleg magashegyi környezet), ezenkívül igen nagy mennyiségű levélre van szükség a kokain előállításához, a koka-termesztés Európában nem terjedt el. A növekvő kereslet kielégítésére a megnövekedett dél-amerikai koka-termesztés sem volt elegendő, ezért hamarosan a hollandok meghonosították a koka-cserjét jávai gyarmataikon is. Az európai kokainpiacot elsősorban a német cégek látták el, közülük is kiemelkedett a darmstadti központú Merck, amely 1862 óta foglalkozott kokaingyártással, és Peruból importálta a kokalevelet, majd 1887 után a nyers kokainpasztát (az ő általuk gyártott kokaint vásárolta Freud is). Míg a Merck 1880-ban csupán 50 gramm kokaint állított elő, 1890-ben már 557 kilogrammot, 1900-ban pedig 1564 kilogrammot (Gootenberg 1999:85).

Élelmes vállalkozók borból és koka-levélből készült, alacsony alkohol- és kokaintartalmú üdítőitalokat fejlesztettek ki, így például az olasz Angelo Mariani a *Vin Mariani* nevű italt, amelynek népszerűségére jellemző, hogy Viktória királynő és XIII. Leó pápa is a vásárlói közé tartozott (Helfand 1980). Ha valaki kokaint és alkoholt egyszerre fogyaszt, az a szervezetében átalakul kokaetilénné, amely növeli az eufórikus hatásokat, de egyben könnyebb túladagolni is – ezért ezek az italok viszonylag kevés kokaint tartalmaztak. A *Vin Mariani* ihlette meg az amerikai Pemberton Coca-Coláját is, amely egészen az alkohol Georgia államban történő betiltásáig alkoholt, az 1906-os *Food And Drug Act* hatályba lépéséig pedig kokaint tartalmazott, amit később cukorsziruppal helyettesítettek (Pendergrast 1993).

Az ópium és a kokain fogyasztásával kapcsolatos attitűdöket erősen befolyásolta a rasszizmus. A kokain fogyasztását például az Egyesült Államokban jellemzően az afro-amerikaiakhoz társították: a közhit szerint a

„kokainista néger” fehér nőket erőszakol meg és fehér rendőröket gyilkol. A déli rendőrörsök körében olyan erősen élt a mítosz, hogy a .32 kaliberű pisztolygolyók helyett .38 kaliberű lövedékeket vezettek be, mert a (természetesen hamis) hiedelem szerint a kokain hatására a feketék ellenállóvá váltak a kisebb lövedékekkel szemben. De vajon volt-e valóságalapja annak, hogy a feketék több kokaint fogyasztottak, mint a fehérek? Any nyiban lehetett, hogy az USA egyes államaiban (*dry states*) ekkoriban már betiltották az alkohol forgalmazását. A tilalom persze nem működött tökéletesen, hiszen a vagyonos fehér középosztály könnyedén beszerezhetette a szeszt más államokból. A jórészt szegényebb sorú feketék azonban gyakran kokainnal helyettesítették a számukra kevésbé hozzáférhető alkoholt. David Musto, az amerikai drogkontroll-politikák történetírója szerint a kokainfogyasztás feketék körében való elterjedtsége azonban jóval alatta maradt annak, amit a bulvármédia nekik tulajdonított. 1909 és 1914 között például egy georgia-i elmegyógyintézetben több mint kétezer esetben vettek fel fekete pácienset, de kizárólag két olyan akadt köztük, akiknek kokain-problémái voltak. A feketék körében elharapózott kokainfogyasztás az egyik első droggal kapcsolatos morális pánikjelenség volt Amerikában (Musto 1999:6–8).

A deviáns társadalmi jelenségek morális kontextusba helyezése és így társadalmi veszélyként való azonosítása a 20. század elején a progresszív éra újságíróinak (*muckrackers*) jellemző eszköze volt (Filler 1976). Az alkoholfogyasztás, a drogfogyasztás, a prostitúció és a gyermekabúzus kedvelt témái voltak a mai oknyomozó újságírók elődeinek, akik cikkeikkel többnyire tudatosan próbáltak a közvélemény erkölcsi érzékére hatni, és egyfajta „keresztes hadjáratot” indítani a devianciák felszámolására. A korban még élénken élt az a pozitivista, progresszív elképzelés, hogy a deviáns társadalmi jelenségek a tudomány és a technika, illetve a társadalom és a jog fejlődésével teljesen kiküszöbölhetőek. A rabszolgaság és a prostitúció abolíciójára, az alkohol és a kábítószeresek prohibíciójára irányuló társadalmi mozgalmak mind közös gyökerekből eredtek, és nagy szerepet játszottak a nemzetközi egyezmények és kontroll-rendszerek kialakulásában. Ezek a rendszerek bizonyos társadalmi jelenségek esetében eredményesebbnek bizonyultak (pl. rabszolgaság és kalózkodás), míg más jelenségek esetében (szexmunka és drogfogyasztás) kudarcot vallottak (Nadelmann 2006). A progresszív prohibicionista politikák közül a leglátványosabb kudarcot az amerikai szövetségi alkoholtilalom vallotta (Sárosi 2007).

A média által gerjesztett morális pániknak jelentős szerepe volt abban, hogy az 1910-es és az 1920-as években az Egyesült Államokban a drogfüggőséget alapvetően az orvostudomány hatókörébe utalókkal szemben felülkerekedtek azok, akik szerint ezt a problémát kizárólag a kínálat megszüntetésével, tehát büntetőjogi eszközökkel lehet hatékonyan megoldani. Wilson elnök progresszív, a központi szövetségi szabályozásban hívő kormánya 1914-ben átvitte a Kongresszuson és a Szenátuson a Harrison Törvényt, amely megnehezítette a hozzáférést az ópiumhoz és a kokainhoz. Ezzel az USA vált a világ első olyan nemzetállamává, amely jelentősen korlátozta az orvosok azon jogát, hogy gyógyszereket írjanak fel a pácienseik számára. 1919-ben pedig kezdetét vette a szövetségi alkoholtilalom, amellyel párhuzamosan a szövetségi állam megpróbált leszámolni a drogfüggőség jelenségével is. Mindkét kísérlet súlyos kudarcot vallott (Sárosi 2007). A 20-as években az amerikai kormány sorra bezáratta azokat a klinikákat, amelyek fenntartó kezelést kínáltak a drogfüggőknek, és büntető-eljárást kezdeményezett azon gyógyszerészek, orvosok ellen, akik ebből a célból írtak fel pácienseiknek szert. Eluralkodott az a szemlélet, amely szerint a drogfüggőség viszonylag gyorsan és hatékonyan kezelhető, teljes megvonással és a drogterjesztő hálózatok és a drogtermelés felszámolásával (Musto 1999:151–182).

Az Egyesült Államok jelentős szerepet játszott az ópium és a kokain nemzetközi kontrolljának kialakításában is. 1912-ben Hágában az Egyesült Államok kezdeményezésére elfogadták az első nemzetközi ópiumegyezményt (*The International Opium Convention*). Az Egyesült Államok számára a nemzetközi drogkontroll melletti kampány egy olyan diplomáciai manőver volt, amely jóval túlmutatott a kábítószereken. Lehetőséget adott arra, hogy az USA a drogkereskedelemben érintett európai gyarmatosító hatalmakkal szemben pozicionálja magát, és erősítse saját befolyását (Bewley-Taylor 2001). Az egyezmény 6 fejezetből és 25 cikkből állt. Ez volt az első olyan nemzetközi egyezmény, amely problémás szerként nevesítette a kokaint. A hágai egyezmény minden 0,1%-nál nagyobb kokaintartalmú termékre vonatkozott, és úgy rendelkezett, hogy az aláíró országokban a kokaint kizárólag azok az erre állami engedéllyel rendelkező személyek állíthatják elő és terjeszthetik, akiknek szigorú nyilvántartást kell vezetniük erről. Megtiltotta a szer engedély nélküli exportját és importját, és előírta, hogy „a szerződő felek vizsgálják meg olyan törvények, jogszabályok alkotásának a lehetőségét, amelyek bűncselekménnyé nyilvánítják” a kokain engedély nélküli birtoklását (*The International Opium Convention*, Article 11).

Az amerikai narkodiplomáciai törekvések eredményeként az 1920-as években a nemzetközi közösség számára a kokain egykori csodagyógyszerből problémás, függőséget okozó kábítószerre vált (Gootenberg 1999). 1925-ben a Népszövetség genfi munkacsoportja tárgyalta a következő nagy nemzetközi kábítószer-egyezmény létrehozását, amelyet a következő évben fogadtak el. Ekkor még megfeneklettek az amerikai prohibicionista törekvések az európai hatalmak ellenállásán, így nem sikerült bevezetni a kokaintermelés szigorú korlátozását. Az egyezmény mégis szigorítást jelentett Hágához képest, először hozott létre központi statisztikai ellenőrzőrendszert és szervet. A nemzetközi drogkontroll-tevékenység felélénkülése az egyes országokban is növekvő hatósági- és médiafigyelem középpontjába helyezte ezt a szert. Ahogyan Julia Buxton (2006) rámutat könyvében, az európai államok ebben az évtizedben fedezték fel, hogy az állampolgárok egészségének és jólétének fejlesztése állami feladat – ekkoriban született meg a jóléti állam koncepciója, és ennek a tudatmódosító szerek fölötti ellenőrzés is része volt.

A „viharos 20-as évek” (*roaring twenties*) a modern fogyasztási termékek gyártásának rohamos fejlődését hozta el, virágzott a filmipar, az autóipar és a vegyipar. Tömegcikké vált a rádió, gomba módra szaporodtak a mozik, és az évtized második felétől a hangosfilmek is elterjedtek. Drámai változásokon ment át a társadalom is, így előrehaladt a nők emancipációja. A 20-as évek fiatal, rövidszoknyás, rövid hajú lányai (*flappers*) helyet követeltek maguknak a politikai, a társadalmi és a kulturális élet számos olyan színterén, ahonnan korábban ki voltak rekesztve. Átalakultak a nemi és intergenerációs szerepek és viszonyok. Létrejötték a kisebbségi és ifjúsági (ellen)kultúra mozgalmi, amelyek a hivatalos, (felnőtt, fehér stb.) világgal szemben határozták meg magukat, saját művészettel, irodalommal és zenével. Ez utóbbihoz tartozott az afro-amerikai eredetű jazz tánczenei forradalma, ami az alkoholtilalom korát élő, szegregált Amerikából kiindulva végigdübörgött Európán (Streissguth 2007, Ogren 1989).

Mindezek a folyamatok rendkívül termékeny táptalajt biztosítottak a nagyvárosi kokainfogyasztás számára. A kokain egy olyan stimuláns szer, amelynek a hatására a fogyasztók nagyobb magabiztosságról, a szociális gátlások lazulásáról, az energiaszint növekedéséről, az étvágy és a fáradtság csökkenéséről, egy átmeneti, kevesebb, mint egy óráig tartó energikus-eufórikus epizódról számoltak be. Fogyasztása nem igényel különösebb

előkészületeket, bármikor előkapható egy kis szelencéből, és orrba szippantva utánadagolható. Ez a szer tehát tökéletes kísérője volt a modern nagyvárosok rohanó, az érzékeket letaglózó éjszakai élete számára. Feloldotta a társadalmi osztályok egymással való érintkezésének szabályait, amelyek a nappal világát jellemezték.

Mindazok a politikai és kulturális erők, amelyek gyanakodva vagy ellenszenvvel tekintettek a modernizációra, az urbanizációra, a politikai szabadságjogok kiszélesítésére és a kapitalista termelési módra, a kokainban, akár csak a jazzben, egyfajta szimbólumát látták annak a degenerációnak és devianciának, amit ezekhez társítottak. A normasértő cselekedetek ezen szociálpatológiai felfogásának kétségkívül voltak rasszista gyökerei is, különösen az Egyesült Államokban, ahol a kokaint ugyanúgy az afro-amerikaiakhoz társították, mint a jazz zenét. Európában pedig gyakran a zsidókat azonosították a nagyvárosi szabados életformával, a baloldali társadalomkritikusok, művészek pedig a dekadens burzsoá értékrendet ostromozták, mások pedig egyenesen a modernitást tették meg a degeneráció forrásává. Közéjük tartozott Max Nordau (1993 [1892]) cionista orvos, aki a *Degeneráció* című művében leírja, hogy az „*ego-mániás és anti-szociális*” nagyvárosi degeneráltakkal, művészekkel, anarchistákkal, prostituáltakal stb. szembeni küzdelem az „*egészséges társadalom*” működésének alapfeltétele.

Mivel a magyarországi kokainpiac ezer szállal kötődött a német kokainpiachoz, a németországi kokainjelenség alakulása alapvető hatással volt a magyarországra az 1920-as években. Az évtized elején a kokainfogyasztás soha nem látott növekedésnek indult a német nagyvárosokban. Ennek valószínűleg a háborús célokra termelt kokainkészletek felhalmozása volt az oka, ezek a készletek ugyanis a háború után megtalálták az utat a feketepiacra. A teljes népességen alapuló reprezentatív epidemiológiai vizsgálatok nem készültek, csak szakértői becslések, amelyek főleg a nyilvántartott függőket vették alapul. 1923–24-ben a kokainfüggőséggel kezelt férfi páciensek száma 200, a nőké 150 százalékkal emelkedett. Míg 1911–12-ben a német kórházakban 1497 toxikomániás személyt ápoltak, ezek száma 1920–21-ben 3084-re emelkedett. Az egyetemi kórházakban a kokainnal kapcsolatos kezelések száma az 1923-as 1,5%-ról 1921-re 10%-ra emelkedett. A kábítószer-túladagolás okozta halálesetek száma 1923-ban 32, 1925-ben 39 volt. Erich Hesse, a birodalmi egészségügyi tanács hivatalnokának tanulmánya szerint a teljes lakosságból 100 ezer emberből 3 férfi és 1 nő drogfüggő volt, számuk összesen körülbelül 1000 és 3000 közöttire tehető. Más becslések a kokainfüggő népességet ennél jóval nagyobbra, 10–20 ezer főre tették a 20-as évek végén (Gootenberg 1999:99). Az Egyesült Államokban szintén nincsenek pontos adatok, a kokain-függők számát már 1900 körül is 200 ezerre becsülték, számuk a század első évtizedeiben jelentősen nőtt (Jill 1996:25). A drokkontroll-szabályozás történetét elemző könyvében David F. Musto (1999) azonban rámutat, hogy a huszadik század elején a kokain-függőséget a sajtó itt is a valószínűleg jóval nagyobb problémaként ábrázolta.

Berlin a 20-as években egyértelműen a kokain európai fővárosának számított, bár mint a statisztikai adatokból láthattuk, a dekadens kokainmármorban úszó weimari társadalom képe erős túlzás volt, a kokainfogyasztás alapvetően egy periférikus nagyvárosi jelenség maradt. Benjamin Ziemann (2010) német történész a weimari korszakkal foglalkozó szakirodalmat áttekintő elemzésében ráadásul rámutat arra, hogy az időszakra sokkal inkább jellemző volt egy türingiai kisváros, mint Berlin forgataga. Mégis, a kokain jóval nagyobb befolyást gyakorolt a kulturális életre, mint amit annak valós elterjedtségéből következtethetnénk. A kokain egyfajta kulturális szimbólummá vált, a rohanó, gépesített, modern és dekadens nagyvárosi élet szimbólumává. Ez a

későbbi szociológiai szakirodalom, Stanley Cohen (1973), majd Goode és Ben Yehuda (1994) által leírt klasszikus morális pánik jelenséget váltott ki: felnagyította, eltorzította a jelenséget és a társadalmi rendet fenyegető veszély érzetét erősítette (Kitzinger 2000).

Carl Ludwig Schleich (1921) orvos a *Kokainismus* című cikkében úgy fogalmazott, hogy a kokain a modernitás tünete. Mint ilyen, a weimari köztársaság mind bal, mind jobboldali kritikusi előszeretettel használták a liberális demokrácia ártalmainak túlzó, kiélezett ábrázolására. A dekadens Berlin a magyar sajtóban is kedvelt témája volt az újságíróknak, Somló István (1924) például a következő, erősen túlzó, dramatizáló leírást adta a berliniekéről az Ujságban: *„A berlini embert már messziről megismerni, amint merev arcával kokaintól vörösregyuladt szemével közönyösen ballag az utcákon, látszólag nem érdeklődik semmi iránt, csupán az ajka megvonaglásán és a szeme ijesztő fényén keresztül látszik a méreg rettenetes ereje, mely jótékony enyhe és puha ködével ráhajol az elmére és valami végtelen és lágy könnyűségbe burkolja a berlini ember sokat megpróbált fizikumát”*.

Bár a nemzetközi szintéren Németország továbbra is a világ fő kokainexportőrének számított, és ezért elutasította az amerikaiak azon terveit, hogy szigorúan limitálják az egyes országok által termelt kokaint, már a 20-as években komoly intézkedéseket tettek a hazai kokainfogyasztás korlátozására. A hatóságok új rendszabályokat hoztak annak érdekében, hogy megakadályozzák a kokain gyógyszeriparból gyógyszerházakon keresztül történő kiszivárgását. Ezek az intézkedések ekkor, rövid távon még hatékonynak bizonyultak, hiszen még nem alakult ki Dél-Amerikában az illegális laborokban előállított kokain nemzetközi kereskedelme. A gyógyszeriparból kicsempészett kokain helyét majd csak a második világháború után vette át a már eleve feketén gyártott, Dél-Amerikából importált kokain. A becslések szerint a kokainfogyasztási hullám 1927-ben tetőződött, majd csökkenni kezdett. Mielőtt a nácik hatalomra kerültek, már arról számolt be a birodalmi egészségügyi hivatal, hogy nincs jelentős kokainkereskedelem a birodalomban (Lewy 2008:148). A második világháború előtt a kábítószeres piacát más metropoliszokban is az átmenetiség, az ideiglenesség, változékonyság és instabilitás jellemezte. Londonban például a 20. század elején kialakult első kokain-szcéna egy jól izolálható területen és társadalmi rétegen belül helyezkedett el, és alig egy évtizedig állt fent (Gootenberg 1999:105).

A kokain iránti érdeklődés Magyarországon is az 1880-as években jelentkezett, az újsághirdetésekből dokumentálható a kokain-tartalmú gyógyászati termékek forgalmazása. Ezek az 1890-es években váltak igazán népszerűvé (például kokain tartalmú „tyúkszemgyapot”, kokain tartalmú pasztilla léghurut ellen). A 80-as évtized végétől már szintén dokumentált a kokainfüggőség előfordulása a hazai népességben. Az orvostársadalom ekkor már kiábrándult a néhány éve csodaszerként ünnevelt drogból. 1887-ben Dr. Weiszberg Zsigmond (1887) orvos publikált 13, a saját praxisából származó eseten alapuló tanulmányt a Természettudományi Közönyben az „új méregről”, ahogyan ő nevezte. Ebben leírja a kokainfüggőség kialakulását, a tolerancia jelenségét, a pszichiátriai komorbiditásokat és az általa alkalmazott detoxikációs terápiát. *„Szomorú kép az, melyet imént vázoltam, de tartok tőle, hogy még nem eléggé sötét színeket használtam. A ki a kokain áldozatának gyors, hirtelen való testi, lelki és erkölcsi megsemmisülését látta, az felhagy minden optimizmussal, mellyel addig a kokain iránt viseltetett. A kokainon kívül csak egy anyag van még, mely hasonló pusztítást visz véghez: a pálinka”* – zárja tanulmányát Weiszberg doktor (1887:79).